

Den avvägda delaktigheten

Meningen med barns delaktighet i vårdnads-,
boende- och umgängesutredningar

Socialhögskolan
Lunds universitet
Masteruppsats, 30 hp
Januari 2016

Författare: Angelica Wågby

Handledare: Magnus Englander

Examinator: Eva Palmblad

Abstract

Author: Angelica Wågby

Title: The Balanced Participation - The Meaning of Children's Participation in custody evaluations
[translated title]

Year: 2016

Supervisor: Magnus Englander

Assessor: Eva Palmblad

Children's participation in terms of matters that truly concerns them has been highlighted in social work and the social services. When it comes to family law, researchers have found custody and access proceedings being negligent regarding children's participation and in considering their opinions. The study follows Larry Davidsons phenomenological psychological research method in order to disclose the meaning structure of the lived experience of children's participation in custody assessments/evaluations as seen from the perspective of the social worker who conduct them. In contrast to earlier Swedish studies, the findings show that the social worker during the assessments/evaluations consider children as actors with rights of their own as well as subjects (i.e., not objects) of protection. In their professional role they see the child's participation as a major part in deciding what will be in the best interest of the child, regardless of the outcome of the assessment/evaluation. The findings also imply the necessity of increasing the conceptual explanation of empathy within the profession and the focus on the intentionality of the child's unity of expression. The findings also suggest that the use of empathy, understood as direct social perception, could lead to a clear sense of the meaning of participation and also ease the stress for the child as being a part of a custody and/or access assessment/evaluation. Instead of focusing on the child's will the social worker opens up for a more holistic understanding of the child as being-in-the-world as well as considering their uniqueness. As part of the overall critical analysis of the thesis, the field of childhood studies was also brought to the fore so as to compare and contrast the phenomenological view of the child, both as a way to understand the difference in epistemology and as a way to see the similarities in regard to the first-person perspective.

Keywords: children's participation, custody/access assessment/evaluation, phenomenology, professionals, childhood studies, social work, intentionality, The UN Convention on the Rights of the Child (CRC), family law

Swedish keywords: barns delaktighet, vårdnads-, boende- och umgängesutredningar, fenomenologi, professionella, barndomsstudier, socialt arbete, intentionalitet, barnkonventionen, familjerätt

Innehåll

<i>Abstract</i>	1
1. <i>Inledning och problemformulering</i>	4
<i>Syfte och frågeställning</i>	6
<i>Förtydliganden</i>	6
<i>VBU-utredningar</i>	7
<i>Begrepp</i>	8
2. <i>Tidigare forskning</i>	8
<i>Barn i utveckling - som forskningsobjekt och subjekt</i>	9
<i>Barn och familjerätten</i>	12
<i>Barns delaktighet</i>	12
<i>Barns bästa</i>	15
<i>Barns verkliga vilja</i>	18
<i>Barnperspektiv</i>	22
3. <i>Teori</i>	24
<i>Modern fenomenologi med Husserl som utgångspunkt</i>	24
<i>Intentionalitet och empati</i>	26
<i>Intersubjektivitet</i>	28
4. <i>Metod</i>	30
<i>Fenomenologi utifrån Giorgis och Davidsons metoder</i>	32
<i>De fenomenologiska reduktionerna</i>	33
<i>Epochē</i>	34
<i>Den fenomenologiska psykologiska reduktionen</i>	34
<i>Den transcendentala reduktionen</i>	35
<i>Tillvägagångssätt</i>	37
<i>Urval och datainsamling</i>	37
<i>Intervjusubjekten</i>	39
<i>Överväganden</i>	40
<i>Metodologiska avgränsningar och begränsningar</i>	40
<i>Etiska överväganden</i>	43
5. <i>Resultat</i>	44
<i>Essentiella strukturen av meningen med barns delaktighet</i>	44
<i>Informera och respektera barnet</i>	45
<i>Förstå och bekräfta barnet i samtalet</i>	50
<i>Integrera barnets perspektiv i utredningen</i>	57
6. <i>Analys av resultatet</i>	64
<i>Informera och respektera barnet som ett rättssubjekt</i>	64
<i>Att förstå och bekräfta barnet genom empati</i>	66

<i>Integrera barnets perspektiv i utredning genom att särskilja delaktighet och vilja.....</i>	<i>68</i>
<i>7. Avslutande diskussion</i>	<i>71</i>
<i>Implikationer för socialt arbete och framtida forskning.....</i>	<i>71</i>
<i>8. Referenser</i>	<i>73</i>

1. Inledning och problemformulering

Intresset för barns delaktighet inom socialt arbete är något som blir mer förekommande både inom forskning och inom praktik, inte minst i samband med diskussioner kring att göra FN:s konvention om barnets rättigheter (hädanefter barnkonventionen eller BK) till svensk lag. Barns delaktighet som fenomen inbegriper flera begrepp, så som barnets bästa samt barns behov, rättigheter, inställning och vilja. I Föräldrabalken (1949:381) återfinns formuleringar från barnkonventionens artiklar och barnets bästa (BK, artikel 3) är vad som ska vara vägledande vid åtgärder som rör barn. Det är viktigt att i sammanhanget framhäva att strävan efter barns bästa inte är något nytt påfund utan har funnits som en målsättning i svensk rätt sedan 1600-talet (Singer, 2014). I ett protokoll från Lagkommissionen står att läsa att domaren i en fråga om vem som ska få behålla barnet vid separation skulle se till ”barnens wähl och [som] bäst giörligit är” (Singer, 2014: 349 ref till Sjögren, 1908: 267). Även om synen på barnets bästa utvecklats genom historien så kvarstår dock att det är något som är upp till vuxna att definiera.

I frågor avseende barns vårdnad, boende och umgänge har barnets bästa modifierats till att idag bestå av generella rekvisit så som att barnet ska ha rätt till god omvårdnad, behandlas med aktning för sin person och egenart och att barnet inte får utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling (Föräldrabalken 6 kap. 1 §). Någon närmre definition av barns bästa fås inte genom lagstiftaren då meningen är att bedömningen ska anpassas till det enskilda barnets behov (Socialstyrelsen 2012a). Dessa behov generaliseras lätt samtidigt som de värderingar och känslor som döljs i begreppet barns behov inte är tydliga. Utan att ha en öppenhet för vilken inverkan kontexten, både den samhälleliga och individuella, har för barnet är det svårt att tala om vad som är det enskilda barnets behov (Andersson & Hollander, 2004: 55; 60f ref till Woodhead, 1990). Det är därmed en utmaning att förena generella principer avseende barnets bästa i relation till det unika och enskilda barnets bästa. Detta är viktigt att belysa inte minst i förhållande till den professionsforskning som finns tillhanda.

Även om inte barns delaktighet nämns i lagtexten så ska hänsyn tas till barnets vilja vilket rimligen kräver någon form av delaktighet för barn i den utredning som görs. Familjerättssekreteraren ska beakta barnets ålder och mognad i den bedömning som görs avseende barnets bästa (Föräldrabalken 6 kap. 2 a §) vilket också handlar om att göra en

bedömning avseende det enskilda barnet. I denna studie som fokuserar barns delaktighet i familjerättsliga utredningar gällande vårdnad, boende och umgänge är det därför intressant att få veta mer om denna utmaning.

Samhället, både generellt och i lagstiftning, gör skillnad på barn och förälder/vuxen vilket också blir tydligt då FN:s förklaring av mänskliga rättigheter kompletterats med barnkonventionen år 1989. Tankarna på att se till barnets särskilda rättigheter fanns redan på 1920-talet då Genève-deklarationen uppkom utifrån en oro för hur barns rättigheter beaktades under första världskriget och efterföljande år (Dahlstrand, 2004: 27). 1959 kom deklarationen om barns rättigheter som betraktas som ursprunget till dagens barnkonvention, även om den såg på barnet som i behov av skydd och omsorg snarare än i behov av rättigheter (Dahlstrand, 2004). Samtidigt som det historiskt har varit svårt att ge barn rättigheter har barn fått ett rättsansvar och kan dömas för sina handlingar innan de har rätt att rösta (Freeman, 2011: 379). I och med att barns rättigheter genom detta både blir motsägelsefullt och villkorat blir det svårt att definiera kategorin barn och vilket barn som innehar vilka rättigheter.

Den ambivalenta hållning gentemot barn som beskrivs ovan har troligen sitt ursprung i att synen på barn och barndom har utvecklats och tagit olika spår. Hur utvecklingen sett ut kommer skisseras i föreliggande studie, liksom den kritik som vuxit fram och varit en språngbräda till hur man idag inom barndomsforskning ser på och talar *om* och framförallt *med* barn. Inkluderandet av barn som subjekt i barndomsforskning har inneburit en perspektivförskjutning och därmed en stor förändring.

Fenomenologin inspirerad av filosofen Edmund Husserl skiljer sig från barndomssociologins socialkonstruktionism genom att avstå från att tolka och istället ägna sig åt meningen så som den uppenbarar sig hos subjektet. Det handlar alltså om att genom första-personstudier gå till sakerna själva och stanna där, i upplevelsen (Husserl, 1913/2004: 91). Denna distinktion mellan barndomssociologin och fenomenologin behöver utvecklas närmre för att förstå vilken skillnad det gör avseende förståelsen av barnet men också vilken skillnad det gör i forskningsansatsen.

Under 2014 var det nästan 7000 barn i Sverige som var föremål för en vårdnads-, boende- och/eller umgängetutredning (Socialstyrelsen, 2015a). De förändringar som har gjorts i föräldrabalken genom åren har syftat till att, förutom att stärka barnperspektivet, minska antalet vårdnadsärenden. Dock har de genom åren istället ökat¹ (Rejmer 2013) vilket

¹ Mellan 2010 och 2014 har dock andelen barn som varit aktuella för utredningar på grund av vårdnad, boende och/eller umgänge minskat från 38 till 35 barn per 10 000 barn (Socialstyrelsen, 2015a).

även setts i Norge och Danmark, så om det beror på lagstiftning eller andra omständigheter är inte klarlagt (Singer, 2014: 353). Tidigare forskning i Sverige har främst fokuserat på barns delaktighet i vårdnadsutredningar där det förekommit våld i familjen, specifikt pappas våld mot mamma. Barn har i dessa studier uppgett att de inte känner sig lyssnade till och då de har lyssnats till har deras vilja ändå inte beaktats (Eriksson och Näsman, 2009). Forskare har även hittat en diskrepans mellan lagstiftarens intentioner om barns delaktighet och det praktiska arbetet som utförs av familjerättssekreterarna (Dahlstrand, 2004; Eriksson 2003). Det finns således flertalet problemformuleringar inom området vilket till exempel handlar om att barns vilja och delaktighet inte beaktas i tillräckligt stor utsträckning, att rättsprocessen inte är anpassad efter målgruppen och att det finns en diskrepans mellan vad föräldrar förväntas få ut av rättsprocessen och vad som är möjligt att uppnå i en rättsprocess (Rejmer, 2003). Vad som även blir tydligt är att det är ett stort fokus på att inhämta barns åsikter och barns inställning samtidigt som det finns skilda meningar om det för ett barn är möjligt att uttrycka en egen vilja.

Trots att man sedan 1600-talet rättsligt har strävat efter att lyfta fram barnets bästa verkar det således fortfarande finns svårigheter att delaktiggöra barn så som avses i lagstiftningen. För att komma närmre en förståelse kring denna svårighet behöver saken undersökas närmre avseende hur familjerättssekreterarna ser på barns delaktighet. Eftersom det i tidigare forskning diskuteras kring dikotomierna generellt/enskild barn, delaktigt/skyddat barn, barn med/utan åsikt kommer även det belysas mer i studien.

Syfte och frågeställning

Syftet är att avtäckta och beskriva meningen med barns delaktighet i utredningar som rör vårdnad, boende och umgänge, utifrån familjerättssekreterares perspektiv och professionella kontext, där familjerättssekreteraren har ansett att barnet varit delaktigt. Detta kommer att besvaras genom frågeställningen:

Vilken mening ger familjerättssekreterare barns delaktighet?

Förtydliganden

Nedan ges förtydliganden kring vad som menas med somliga begrepp i studien för att undanröja eventuella frågetecken framöver.

VBU-utredningar

Eftersom mening är kontextberoende blir det först nödvändigt att presentera även de formella aspekterna i relation till mitt urval för en inblick familjerättssekreterares och därmed intervjusubjektens uppdrag. Vårdnads-, boende- och umgängesutredningar utförs av socialsekreterare inriktade på familjerätt. Beroende på kommunens storlek arbetar familjerättssekreteraren enbart eller delvis med familjerätt vilket förutom VBU-utredningar inkluderar samarbetsamtal, avtal, faderskapsutredningar, adoptionsutredningar m.m.

Arbetsgången är sådan att tingsrätten, eller högre instans, förordnar socialnämnden att utföra VBU-utredningar i de mål där någon av parterna yrkar på att en sådan inhämtas. Det kan röra endast ett av områdena, t.ex. boende, eller alla tre. Socialnämnden har i sin tur delegerat utredningsuppdraget till en avdelning inom socialförvaltningen i kommunen där familjerättssekreterarna arbetar. Familjerättssekreteraren ska sedan till tingsrätten inkomma med en utredning som tydliggör barnets situation genom att tala med föräldrar, barnet själv samt viktiga referenter så som t.ex. skola, förskola, sjuk- och hälsovård. Socialstyrelsen (2012a) anför att det kan vara svårt att avgöra när och med vilket syfte barnsamtal ska ske. Däremot är de tydliga med att den första kontakten med barnet bör ske i vardera föräldrarnas hemmiljö (Socialstyrelsen, 2012a). Utifrån de uppgifter som inhämtas görs en bedömning avseende barnets bästa och ett förslag till beslut avseende vårdnad, boende och/eller umgänge lämnas. Det är sedan tingsrätten som dömer, ibland enligt överenskommelse mellan föräldrarna, där VBU-utredningen är en (stor) del av beslutsunderlaget. Utredningen ämnar främst bidra till ett socialvetenskapligt perspektiv på den annars strikta rättsliga inriktningen i domstolen. Emellertid har det påtalats att familjerättssekreterarna ofta reducerar definitionen av barnets bästa till de juridiska rättigheterna som återfinns i Föräldrabalken och praxis och på så sätt frångår syftet att tillhandahålla domstolen särskild socialvetenskaplig sakkunskap (Rejmer, 2003: 134).

En ny myndighet har under 2015 tagit över Socialstyrelsens tidigare uppdrag för familjerättsfrågor då all familjerätt flyttas över till myndigheten för internationella adoptioner som därmed byter namn till Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd och breddar sin verksamhet.

Begrepp

Användningen av begreppet *barnsamtal* görs dels för att det är den vanligaste benämningen på de tillfällen familjerättssekreterare träffar barn för att ge och få information och dels för att alla intervjusubjekt benämner det barnsamtal under intervjuerna.

Titeln *familjerättssekreterare* används genomgående, dels för att det är en vanlig titel och dels för att det på ett tydligt sätt särskiljs från socialsekreterare som kan arbeta med både barnavårdsutredningar, öppenvårdsbehandling, utredningar om boende eller missbruk för vuxna m.m. I en del mindre kommuner arbetar inte familjerättsekreterare uteslutande med familjerätt utan har en delad tjänst medan man i större kommuner kan ha en ännu mer specialiserad tjänst, till exempel endast arbeta med vårdnads-, boende- och umgängesutredningar och inte samarbetssamtal, adoption eller andra familjerättsliga arbetsuppgifter.

Begreppet *barn* används oftast i dessa sammanhang utan att definieras närmre än att det är en människa som är under 18 år (BK artikel 1) och därmed antas barns rättigheter innehålla samma struktur oavsett kontext och ålder på barnet (Mayall, 2011: 176). Detta gör det nödvändigt att ibland tala om yngre respektive äldre barn. Eftersom det inom familjerätt oftast är barn över fem år som har barnsamtal (Socialstyrelsen, 2014:19) är det främst de som menas då man talar om barns delaktighet och medverkan i barnsamtal. Begreppet barn används dock i denna studie så som det används i barnrättsdiskursen, nämligen att det omfattar alla som är mellan 0-18 år.

2. Tidigare forskning

Den fenomenologiska ansatsen genomsyrar studien och återspeglas även i kunskapsläget. Följande avsnitt kommer skissera de viktigaste förändringarna gällande synen på barns utveckling som en ingång till forskningen inom området familjerätt och barns delaktighet i Sverige. Även barndomssociologin som uppkommit som en kritik av den traditionella synen på barn och barns utveckling kommer beröras.

Materialet som används har funnits genom sökningar på databaser genom Lunds Universitets och Malmö högskolas biblioteks databaser. Det är dels böcker och artiklar som hittats genom sökningar på familjerätt och barns delaktighet. Utifrån det material som har hittats har sedan vidare läsning funnits genom böckernas referenslistor och hänvisningar. I

studien görs inga anspråk på att fånga hela spektrumet av utvecklingsteorier och inte heller en fullständig kunskapsöversikt men däremot tas det upp vad som bedömts som väsentligt för en förståelse av problemformuleringen. Den tidigare forskningen hjälper till att identifiera begränsningar och vad som öppnar upp förståelsen för fenomenet (Davidson, 2003: 34). Kunskapsläget kring barns delaktighet har delats upp utifrån begreppen barns bästa, barns perspektiv och barns vilja.

Barn i utveckling - som forskningsobjekt och subjekt

Synen på barn och barns utveckling så som den har förändrats är viktigt att redogöra för att förstå utgångspunkten för den forskning som görs om barn idag och dels för att förstå hur det möjliggör barns delaktighet. Spädbarnsforskningen tas upp i korthet i detta sammanhang som en grund till förståelsen av barnet. Samtidigt fokuseras den utveckling som skett gällande att gå från att se på barnet som ett objekt i forskning till ett subjekt samt att betrakta barnet utifrån intersubjektiviteten.

Spädbarnsforskningen har under de senaste 40 åren avslöjat många klassiska teoretiska antaganden angående spädbarns påstådda sociala och kognitiva inkompetens som felaktiga (Zahavi och Rochat, 2015: 6). Konstruktivister, främst företrädare av Piaget, fokuserade på barnets individuella utveckling utan att någon hänsyn togs till de interpersonella relationerna som barnet har (Corsaro, 2005: 15f). Det finns dock de som menar att Piaget gav barn aktörskap då han argumenterade för att barns relationer till jämnåriga var mer befrämjande än relationerna till vuxna (Corsaro, 2005: 17 ref till Tesson och Youniss 1995).

Även en av de största kritikerna av dessa teorier, den fenomenologiska filosofen Maurice Merleau-Ponty delade Freuds, Piagets och Skinners åsikt att spädbarnet var oförmögen att fokusera eller rikta sin visuella uppmärksamhet (Welsh, 2013). Fenomenologen och psykologiprofessorn Eva Simms anför även på senare tid, i likhet med Piaget, att små barn endast har liten förmåga att skilja mellan kropp och sinne, självet och den andre samt inre och yttre värld (Simms, 2008:2). Den nutida fenomenologiska filosofen Talia Welsh tar emellertid upp att modern forskning har visat att spädbarn är mer medvetna om och mer kapabla att kontrollera sina rörelser än vad man tidigare trott (Welsh, 2013:46). Vidare har forskning visat att barnet har en grundläggande empatisk förmåga och kan särskilja mellan personer och icke levande saker, vilket möjliggör att barnet utvecklar flertalet nivåer av delad upplevelse (Zahavi & Rochat, 2015: 6). Insikten att spädbarnet har en förmåga att förstå

skillnaden mellan själv och den andre och att denna förmåga är ursprunglig grundar sig på Meltzoff och Moores omfattande och upprepade studier om spädbarns ansiktsimitationer (Welsh, 2013:73f4; Gallagher & Zahavi, 2008).

Merleau-Ponty som kritiserade de traditionella utvecklingsteorierna har utvecklat en fenomenologisk förståelse av barnet. Han har anfört att de intellektuella framstegen istället ska ses som en dynamisk process (Merleau-Ponty, 2010: 422). Merleau-Ponty argumenterar för att barns beteende och handlingar har sin egen logik och menar att intelligens oftast förstås utifrån standarder satta av vuxna och att barns unika svar är dåligt tolkade (Welsh, 2013:49). Om man vill beskriva det positiva och unika i barns upplevelser måste man akta sig för generalisering eftersom det riskerar att åsidosätta det unika barnets situation (Welsh, 2013: 42f). Merleau-Ponty (2010: 142; 374) förespråkar att se på barn utifrån dem själva och inte genom de begrepp och den kunskap samt teorier som vuxna gärna tolkar världen och barnet genom. Teorier är viktiga att ha för att förstå världen samtidigt som de bara är teorier. De kan vara fel eller feltolkade och därför något en behöver ha distans till. Detta är särskilt intressant i en studie som söker större förståelse för de professionellas upplevelse av meningen med barns delaktighet. Bedömningen av barnens situation som görs av vuxna skulle enligt detta perspektiv kunna vara en grundläggande svårighet för barns delaktighet.

Merleau-Ponty förespråkade att våra tidigaste upplevelser med andra talar för en icke-intellektuell, delad livsvärld (Welsh, 2013:17). Merleau-Pontys uppfattning är att barnets upplevelse är organiserad, socialt interaktiv och unik, att barnet inte är upptagen med sitt interna liv utan engagerad i världen likväl med andra människor (Welsh, 2013: xiv). Detta innebär att man inte heller kan se på barnet som egocentriskt, som Piaget gjorde (Merleau-Ponty, 2010; Welsh, 2013), vilket är ett misstag som lätt görs när man inte ägnar sig åt förstapersonsstudier (se exempelvis Davidson, 2003). Det är enligt Merleau-Ponty (2010) en slags perspektivfri perception som barnet upplever och uppfattningen av barnet som egocentriskt beror på att barnet inte förstår att det finns olika synsätt. Barn åsidosätter inte andras synsätt till fördel för sitt eget utan de är omedvetna om perspektiven (Welsh, 2013:18). Barnets påstådda egocentrism kan istället ses som intersubjektiv då perspektivet antas vara allas (2013:19). Trots kritiken mot att se på barnet som egocentriskt är det något som lever kvar, tex hos Haldor Övreeide som har en hel del inflytande över socialt arbete med barn (Övreeide, 2010: 50). Förståelsen av barnet som i hög grad fokuserad på den gemensamma upplevelsen snarare än som egocentriskt ger en helt annan förståelse av barnet och hur det deltar i världen

vilket är av betydelse i en studie som handlar om hur barn inbjuds till att delta i saker som rör dem.

Barns egenhet och särskilda perception blir tydlig t.ex. när barn ska rita sitt rum och inte bryr sig om de geometriska förhållandena utan ritar det som är av relevans för dem (Simms, 2008: 62ff). Man skulle därför kunna påstå att dessa teckningar innehåller mer mening än bilder som avbildar ”verkligheten” (Merleau-Ponty, 2010: 241). Detta bekräftar även en fenomenologisk studie gällande hur barn upplever växelvis boende där slutsatsen, att barns upplevelse är mer komplex än vad som brukar presenteras i litteratur kring skilsmässor, blivit uppenbar genom första-personstudier på barn (Sadowski & McIntosh, 2015a; 2015b).

Enligt Simms (2008: 103) är barn öppna för relation på ett mer fundamentalt sätt än vuxna. Även John Bowlby, psykodynamisk psykiatriker och psykoanalytiker samt en av grundarna till anknytningssteorin, fokuserade på det relationella i barnets utveckling. Han menade att anknytnings- eller bindningsbeteendet var varje form av beteende som ledde till att nå eller bibehålla närhet till någon annan individ som uppfattas mer kompetent att klara världen (Bowlby, 1994: 45f). Studier av barn där barn ses som relationellt uppboundna kräver en utgångspunkt i barnets i-världen-varo (Heidegger, 2013: 83ff; Simms, 2008). Man måste hitta metoder för att systematiskt kunna närma sig barnens levda värld (Simms, 2008).

Welsh (2013: xiv) menar att Merleau-Ponty inte såg barn som små vuxna utan som ”beings” med egna unika interaktions- och förståelsestilar. Han fokuserar på hur barndomens upplevelser avslöjar en originell meningsfull upplevelse som sätter grunden för upplevelser som vuxen (Welsh, 2013: xvii; 71). Begreppet ”beings” är särskilt intressant då det är något som även barndomssociologin intresserat sig för och utvecklat. I likhet med Merleau-Ponty ser man inom barndomssociologin på barn som i ett ”varande” och inte enbart som att de är i en utvecklingsperiod, i ett ”blivande” (Näsman, Cater & Eriksson, 2008: 10f). Qvortrups begrepp ”beings” och ”becomings” följer Merleau-Pontys resonemang om barns varande i världen, det vill säga att barn ofta betraktas som ofullständiga ”blivande” personer i motsats till vuxna som har nått högsta utveckling och därmed befinner sig i ”varandets” fas (Mattsson, 2008: 59f). Barndomssociologins nyckelantaganden är, förutom att barndomen är en social konstruktion som barnen är medskapare till, att barndomen inte kan förstås fristående från andra variabler så som klass, kön och etnicitet (Prout & James, 1997: 8).

Vidare talar man om varianter av barndomar snarare än att se på barndomen som ett universellt fenomen (Prout & James, 1997; James 1998). Vad som kan vara viktigt att poängtera är att socialisation är något som inom denna tradition ses som en förenklade

teoretisk utgångspunkt som undervärderar aktörskapet och kapaciteten hos barn (Corsaro, 2005: 9). Barndomssociologin har bidragit till att barnet istället ses som kunskapsbärare, meningssmakare och ett aktivt subjekt vilket har avspeglats på införlivandet av barnkonventionen inom svensk lagstiftning (Mattsson, 2008: 60; James & Prout 1997; Rasmusson, 2011: 16 ref till Verhellen 2000). Detta har därför påverkat familjerättssekreterarnas utgångspunkt gällande barns bästa och vilken delaktighet de ska ges i saker som rör dem själva (Socialstyrelsen 2012). Mycket av forskningen i Sverige kring delaktighet tar avstamp i ett socialkonstruktionistiskt perspektiv och hänvisar sin teoretiska bas som tillhörande barndomssociologin vilket behöver kopplas och relateras till det fenomenologiska perspektivet. Denna genomgång av den fenomenologiska kritiken mot utvecklingspsykologi och utgångspunkten för barndomsforskningen ska ses som en grund inför fortsatt förståelse av barns situation, både som objekt för lagstiftning och som subjekt inom området familjerätt.

Barn och familjerätten

De senaste ca 20 åren har det funnits ett ökat intresse bland forskare att fokusera på barns intressen och ställning i socialt arbete. Detta intresse har följts av krav på förändringar i både lagstiftning och det sociala arbetets praktik (exempelvis Rasmusson, 2011; Rejmer & Singer 2003). Under denna rubrik kommer relevant forskning samt utredningar kring barns delaktighet inom familjerätt presenteras för att tydliggöra familjerättssekreterares komplexa uppdrag, ge en bild av den kritik som riktats mot familjerättsligt arbete samt tydliggöra vad barns delaktighet kan innebära.

Barns delaktighet

I en studie om barns delaktighet i barnavårdsutredningar visade det sig finnas en mängd problem och dilemman i samband med att omsätta barns delaktighet i praktiken, tex i förhållande till just barns rätt till skydd i förhållande till delaktighet (Rasmusson, 2006; 2011: 20f). Maria Eriksson och Elisabet Näsman (2009) har forskat på barn med erfarenheter av våld i hemmet och hur barn beskriver och tolkar sina möten med utredare och sitt deltagande i processen.

De har utifrån detta formulerat barnpositioner som skapas i samspel med familjerättssekreteraren och har genom forskningen fått mycket få exempel på (1) delaktiga

barn men fler exempel på (2) beskyddade barn. Ett delaktigt barn innebär ett barnorienterat förhållningssätt kombinerat med uttalade försök att öka barnets delaktighet i processen vilket är i linje med lagstiftarens avsikt. Ett beskyddat barn får å andra sidan endast lite information om syftet med samtalet, ges inget utrymme för egna initiativ och de har fått lite eller ingen återkoppling efter samtalet. Dessa brister har dock inte nödvändigtvis skapat ett missnöje hos barnet (Eriksson & Näsman, 2011: 46). Resterande barnpositioner att bemötas som är (3) diskvalificerade vuxna och (4) barn som delaktiga vuxna, där den sista positionen inte representerade något barn i studien (Eriksson & Näsman, 2011:50).

Vuxenpositionen som gör det delaktiga barnet möjligt menar Eriksson och Näsman (2011) vara "barnorienterad samtalspart", dvs någon som för en dialog med barnet och på ett sätt som är anpassat till att samtalspartnern är just barn. Vuxenpositionen för det beskyddade barnet är en "omsorgsperson" och är mer omsorgsinriktad och leder barnet. Eriksson och Näsman kopplar dessa positioneringar till fyra olika typer av professionalitet; (1) professionalitet som jämlikhet och barnorientering, (2) professionalitet som omsorgsorientering, (3) professionalitet som paternalism utan omsorg och (4) professionalitet som jämlikhet och vuxenpositionering (2011: 51). Barnens uppgifter i Erikssons och Näsman (2011) studie tyder på att barn ser olika på sin delaktighet, en del ansåg att de inte ska bestämma medan andra ansåg det som viktigt vilket de också belyser i studien. Det är, som de skriver, inte beskrivningar av konkreta informanter och därmed är det inte någon generell upplevelse som styrks av samtliga intervjuer (Eriksson & Näsman, 2009: 34). Vad de dock vill göra är att visa på samband mellan barnets bemötandet så som barnet har upplevt det och de strategier barnet har samt att det ligger långt ifrån vad lagstiftaren avsett (Eriksson & Näsman 2009). Det visas vara en stor skillnad mellan barns upplevelser av delaktighet och bemötande. Något de funnit är dock att när barnen varken bemöts som delaktigt eller med omsorg ses det som mest problematiskt för barnen (Eriksson & Näsman, 2009: 34).

Andra forskare har också identifierat olika positioner för barn i samband med familjerättsliga processer (Dahlstrand 2004; Sundhall, 2008) som liknar de ovan. Dahlstrand har hittat exempel på barn som motsvarar Eriksson och Näsman's fjärde barnposition men har benämnt den självbestämmande. Sundhall (2008: 104; 114) finner att något av barnen i familjen beskrivs som ett kompetent subjekt i endast sex av de 25 utredningstexter hon gått igenom och i många av texterna återges inte några barnsamtal över huvud taget. De barnpositioner som gör skillnad mellan delaktiga och beskyddade barn kan kopplas till aktörs- och skyddsperspektivet (Ryrstedt 2005/2006) respektive det rättighets/delaktighet- och

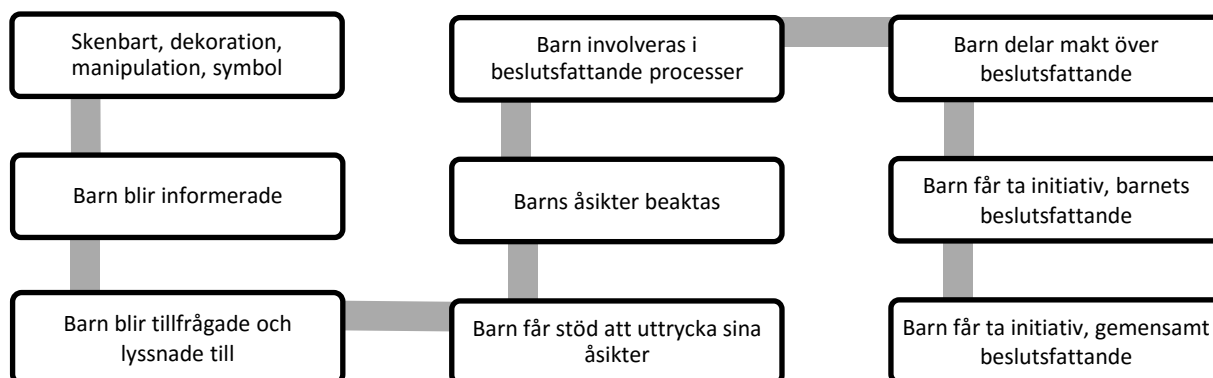
omsorgsperspektiv som Eriksson och Näsman (2011; 2009) och Sundhall (2012) har formulerat sig vidare kring. I aktörsperspektivet utgår man från att barnet på samma sätt som vuxna kan uttrycka sin vilja och fatta beslut i frågor som rör dem själva (Ryrstedt 2005/2006). Detta är samma definition som rättighets/delaktighetsperspektivet (Eriksson & Näsman, 2009). Skyddsperspektivet utgår istället från att barn har behov och önsknings som behöver vuxnas skydd vilket gör att barnets uppfattningar och önskemål blir beroende av de vuxnas tolkning och bedömning av de uppgifter som barnet lämnar. Det är även de vuxna som avgör om informationen kan bedömas vara relevant (Ryrstedt, 2005/2006: 313). Det är därmed en manifestation av maktrelationerna mellan barn och vuxna vilket tydliggörs genom att benämna det rättighets/delaktighetsperspektiv (Eriksson & Näsman 2011: 24; 2009).

Avsaknaden av barns vilja och röst i utredningar verkar utifrån resonemang om påverkan kunna bero både på ett rättighets- och ett skyddsperspektiv. Barn anses ha rättigheter att kunna tala fritt och om de misstänkts vara ofria så bortser man från uppgifterna. Barn kan också anses behöva skyddas från att bära ansvar och att man därför inte redovisar barnets inställning. Genom att "ansvarsbefria" barnet så menar Röbbäck att man uppvisar en typ av omsorg samtidigt som det kan innebära att barnets åsikter inte tas på allvar i och med att det inte blir tydliggjort i rätten (Röbbäck, 2008: 124). Att professionella har svårigheter att hålla fast vid ett barns berättelse om våld tyder på att skyddsperspektivet inte alltid går före rättighetsperspektivet (Sundhall, 2008).

Rättighets- och omsorgsperspektiven anses med fördel kombineras som en aktiv reflektion under hela processen i att hålla samtal med barn och ses även som en möjlighet och utmaning för familjerättssekreterare (Eriksson & Näsman, 2011; 2009, se även Andersson & Hollander, 2004). I och med att barn utvecklar sin kompetens under uppväxten har barnet behov av skydd och möjlighet till delaktighet i olika sammanhang beroende på situation och således ålder och mognad (Rasmusson, 2011: 16 ref till Sandbaek, 2004; Lansdown, 2005). Det finns även en studie som visar att det förekommer både omsorg- och rättighetsdiskurser inom Socialtjänstlagen (SoL) och Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) vilket återspeglas i rättstillämpningen domstolarna, samt att båda diskurserna kan förekomma inom ett och samma tvistemål (Mattson, 2008).

Eriksson och Näsman har drivit tesen att barns delaktighet, åtminstone när det gäller barn som upplevt våld i hemmet, bidrar till giltiggörande av barns upplevelser och samtidigt deras återhämtning efter upplevelser av våld (Eriksson & Näsman (2009: 22). De har även, precis som flera andra som fokuserat på barns delaktighet, illustrerat att delaktighet kan

graderas genom att använda sig av en delaktighetsmodell (Eriksson & Näsman, 2009; 2011). Elisabeth Näsman har kombinerat de inom såväl svensk som internationell forskning välkända modellerna skapade av Harry Shiers (2001) och Roger Hart (1997) i en ny modell (figur 1)²:

Figur 1

Information är också något barn ska få för att förstå den process som den är en del av, innan de bestämmer sig för om de vill komma till tals eller inte (Dahlstrand, 2004: 298). Om det stannar vid information är det inte en form av delaktighet men barnen vet åtminstone vad som pågår, vilket de också har rätt till enligt 11 kap 10 § SoL (Dahlstrand 2004: 53).

De brister som forskare framför om hur barn hanteras i familjerättsliga utredningar lyfts således upp och förklaras genom olika steg av delaktighet eller positioner men tros samtidigt inte bero på någon illvilja (Sundhall, 2008). Dessa olika modeller syftar till att tydliggöra nivån av delaktighet och kan på så sätt vara ett redskap för praktiker i sitt arbete med barn. Det är också av intresse inför en dialog med resultatet från föreliggande studie.

Barns bästa

Barnets bästa är ett begrepp som behöver tas i beaktande när det kommer till delaktighet, och vice versa. Dahlstrand ser begreppet barnets bästa i artikel 3 i barnkonventionen som ett passivt begrepp som den vuxne definierar medan barns delaktighet som förespråkas i artikel 12 är ett aktivt begrepp (Dahlstrand, 2004: 45). Eriksson (2003: 283) menar, i likhet med Dahlstrand (2004), att barnets bästa är något som tillämpas på barn och som barn därmed blir objekt för. Hon ser att orsaken till detta är sociala konstruktioner som stöds av det beskyddande välfärdsperspektivet som togs upp i föregående avsnitt (2003: 283). Utifrån

² Egen tabell utifrån Näsman's presentation 2015-11-20 i Malmö under Kommunförbundet Skånes konferens "Barnen vill – vågar vi?"

detta resonemang behöver således inte delaktighet vara en del i en bedömning av barns bästa. Vad Eriksson (2003) inte problematiserar är att familjerättssekreteraren är ålagd enligt lag att beakta barnets bästa utifrån sin roll som vuxen och professionell. Det är således inte enbart en social konstruktion utan något lagstiftat och därmed en del av den praktik familjerättssekreteraren ska agera inom.

Då barnkonventionen har ratificerats i de lagrum som familjerättssekreterare arbetar utifrån behöver även de artiklar från barnkonventionen som främst berör arbetet förtydligas. Artikel 3 innebär att vid alla åtgärder som rör barn ska barnets bästa komma i främsta rummet. Staten åtar sig även att tillförsäkra barnet skydd och omvårdnad med hänsyn tagen till föräldrars rättigheter och skyldigheter (BK). Genom artikel 12 åtar sig konventionsstaterna att:

Tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. För detta ändamål skall barnet särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler, i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet” (BK artikel 12).

Barnkonventionen har kritiserats för att innehålla för lite substans och även i svensk lag är begreppet barnets bästa en allmän och övergripande princip (Rejmer, 2003: 121; 124; för en mer djupgående diskussion om barnkonventionen och barns intressen/bästa se Eekelaar, 2015). Det har inför lagstiftandet konstaterats att det inte är möjligt att vara mer utförlig avseende vad som anses vara bäst för barnet utan risk för att "nödvändig flexibilitet i enskilda fall går förlorad" samtidigt som man betonar att man inte ska använda begreppet "barnets bästa" slentrianmässigt (Prop 2005/2006 s 40; s 12). Innebörden av barnets bästa menar Rejmer och Singer (2003) inte kan fastställas teoretiskt utan de ser det som en målsättning som får sin konkreta innebörd i det enskilda fallet, vilket de professionella har svårt att fastställa (Rejmer & Singer, 2003: 68; Rejmer 2003: 115-136). Vad som är barnets bästa kan dock tolkas olika både över tid och beroende på sammanhang samt vem som definierar det (SOU 1994:139 s 318). Definitionen av begreppet har till och med lyfts som en fråga inte mindre än den om meningen med, och värdet i, livet själv (Mnookin, 1975: 260 ur Freeman, 2011: 385) vilket även Dahlstrand (2004: 43) belyser. Att inte begreppet är närmre definierat kan vara en av anledningarna till att familjerättssekreterarna som Eriksson (2003:297) intervjuat främst berör barns generella och inte specifika utsatthet.

Osäkerheten kring begreppet barnets bästa ser olika ut beroende på profession. 84 procent av socialsekreterarna, 61 procent av advokaterna och 50 procent av domarna i rättsociologen Annika Rejmers (2003: 124) studie var osäkra på vilken betydelse begreppet barnets bästa ska tillskrivas vilket tyder på att begreppet är otillräckligt definierat. Den högre siffran hos socialsekreterarnas är särskilt intressant eftersom det är de som ska bedöma samt praktisera barnets bästa i högre utsträckning än de andra yrkeskategorierna.

Handläggningsordningen av VBU-utredningar, som i korthet förklarades under förtydliganden, har i stort sett varit densamma som på 1920-talet samtidigt som synen på föräldrarollen, barnet, samlevnad och konflikter har utvecklats (Rejmer, 2003: 97, 113). Lagstiftningen avseende vårdnad, boende och umgänge har reformerats flertalet gånger. De senare tillkomna paragraferna speglar en förnyad syn på barn samtidigt som de i rättstillämpningen ställs mot grundtankar som fanns då ursprungslagen kom, vilket enligt Mattson (2008: 78) skapar en splittring. Utifrån den allmänna föreställningen att alla föräldrar kan hamna i en vårdnadstvist är det inte heller konstigt att handläggningsordningen inte genomgått någon större förändring. Dock blir det mindre förstående i och med forskningsresultat som dels visar att antalet vårdnadstvister ökar och dels visar att föräldrar som befinner sig i vårdnadstvister i många fall samtidigt befinner sig i svåra livssituationer (Höjer & Röbbäck, 2007: 22; Rejmer 2003). Socialstyrelsen (2011) har dock hörsammat att VBU-utredningar har blivit mer komplicerade på grund av förekomst av missbruk, våld och psykisk ohälsa hos föräldrarna samtidigt som forskare fortsätter påtala att det inte är adekvat att handlägga vårdnads-, boende- och umgängesärenden på det sätt som det görs idag, med antagandet att det är två jämnstarka, fullt fungerande individer som ska hjälpas fram till en samförståndslösning, om det nu är så att verkligheten inte ser ut på detta sätt (Socialstyrelsen, 2011: 21, Singer, 2014: 354f). Nuvarande arbetsmetoder och handläggningsprocesser anses inte vara tillräckligt effektiva för att få till hållbara, dynamiska lösningar med barnets bästa i fokus vilket lett till att forskare vill se att vårdnadsärenden genomgick en översyn (Allmänna barnhuset, 2013:9, Rejmer & Singer, 2003: 64; Dahlstrand, 2004:44; Singer, 2012:41). Detta sker just nu på uppdrag av regeringen i form av 2014 års vårdnadsutredning (Ju 2014:14).

Dahlstrand (2004: 295) tydliggör att trots lagstiftningens intentioner att öka barns möjligheter till att höras så genomsyras den av en bristande tilltro till att barn har den kompetens som krävs för att fatta egna beslut. Eriksson (2003: 292) visar samtidigt att familjerättssekreterares samtal med barn främst handlar om att ”tillfredsställa juridikens krav” på att barnets synpunkter och vilja ska dokumenteras. Här påbörjar således Eriksson (2003) en

diskussion mellan praktik och lagstiftning och hur familjerättssekreterare förhåller sig till detta. Dock så framför Eriksson till skillnad från Dahlstrand att föräldrabalken lyfter fram barnet som kompetent nog att göra sin röst hörd, trots att hon tidigare konstaterat att familjerättssekreterare gör barnen till ett objekt för välfärdsperspektivet vilket föräldrabalken är upphov till (Eriksson, 2003: 293). Utredningsarbete som sådant har även ifrågasatts utifrån påståendet att det bär på handlingskränkande traditioner och därmed omöjliggör ett vettigt socialt arbete (Andersson 2001b: 65 ref till Wächter 1998). När det blir tydligt att lagstiftningen och processer inte funkar som avsett är det viktigt att titta närmre på vad som fungerar och vad som verkar vara en framkomlig väg. Det behövs samtidigt en förståelse över den målgrupp man arbetar med. Det krävs nya tag särskilt eftersom "föräldrakonflikter är en av de mest destruktiva upplevelserna för barns mentala hälsa" och att det främst gäller de konflikter som efter separation fortsätter i en vårdnadstvist (Rejmer, 2003: 130 ref till Schaffer). En ständigt pågående argumentation mellan föräldrar kan även bidra till att barn utvecklar beteendestörningar och psykiska störningar (Rejmer, 2003: 131). Kritiken mot de familjerättsliga utredningarna kan dock ha burit frukt. Enligt Socialstyrelsens uppföljning av 2006 års vårdnadsreform har kvaliteten på socialtjänstens utredningar i fråga om vårdnad, boende och umgänge överlag har blivit bättre 2009 jämfört med 2005 och barnen har blivit mer synliga i utredningarna (Socialstyrelsen, 2011: 7).

Personal inom vård och omsorg som arbetar med barn har nyligen fått ett kunskapsstöd gällande bedömning av mognad för delaktighet (Socialstyrelsen, 2015b). Enligt denna finns det två olika definitioner av mognad vilka är intressanta för detta sammanhang, nämligen att mognad handlar om förmågan att förstå och bedöma vilka konsekvenser den aktuella frågan medför respektive att mognad innebär att ett barn har kapacitet att uttrycka sina åsikter på ett rimligt och självständigt vis (Socialstyrelsen, 2015b ref till Prop. 2012/13:10 s. 39 samt Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 12, 2014).

Barns verkliga vilja

Som nämnts tidigare är det skillnad i hur VBU-utredningar utförs och i vilken grad man gör barnet delaktigt. Barnets vilja framhålls som betydelsefull men för att barnets vilja ska tas hänsyn till krävs oftast att den stämmer överens med de vuxnas bedömning av barnets behov. Detta resulterar ofta i att barn inte har rätt att välja bort umgänge med en förälder (Ryrstedt, 2005/2006: 313; Röbbäck, 2008: 128; Höjer och Röbbäck 2007). Det finns också problem avseende att familjerättssekreteraren kan se det som problematiskt att barnet inte har umgänge

med en våldsutövande förälder medan barnavårdsutredaren bedömer att barnet behöver skyddas från föräldern (Eriksson, 2003: 147ff). Det fästs större vikt vid risken för barn att förlora kontakt med någon av sina föräldrar än risken som våldet i familjen inneburit (Bruno, 2011:78 ref till Eriksson 2003, Höjer & Röbbäck 2007 och Dahlkild, Öhman 2008).

Barn kan också betraktas som opålitliga uppgiftslämnare eftersom de ses som lättpåverkade och kan pressas av vuxna vilket lagstiftaren tagit upp. Här menas att barns verkliga vilja kan vara svårt att veta då barnet på olika sätt kan "påverkas till en viss inställning och barnets inställning kan förändras från dag till dag" (Prop 1994/95:224s 27). Det har även visats att barn diskvalificerats som informanter på grund av att barnet ansetts vara alltför allierat med någon av föräldrarna och till och med manipulerad (Socialstyrelsen 2011; Sundhall, 2012). Detta ska enligt Socialstyrelsen ha förstärkt skadan för barnet i och med att det har lett till "skarpa juridiska åtgärder innan det tydligt klargjorts vad som är orsaken till att barnet i fråga tyr sig mer till den ene föräldern än till den andra" (Socialstyrelsen 2011: 18). Röbbäck tar även upp att uppgifter riskerar att inte tas på allvar utan istället ses som uttryck för smutskastning (Röbbäck, 2008: 129). Vad barnet säger ska därför bedömas med sakkunskap och med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet (Prop 1994/95:224s 27). Detta resonemang återses dock inte i den senaste propositionen inför vårdnadsreformen 2006. Då betonas istället att hänsyn bör tas till barnets situation i bedömningen av hur barnets åsikter ska användas, då barn tex kan hamna i en svår lojalitetskonflikt (Socialstyrelsen 2014: 13).

Socialstyrelsen (2012a: 49) lyfter fram att det är troligt att "barnet saknar möjlighet att bedöma konsekvenserna av sin viljeyttring, eftersom barn inte har den livserfarenhet och överblick som krävs för detta". Detta sägs utan att referera till forskning som ligger till grund för ställningstagandet. Barnrättskommittén utgår dock från att barn, med rätt stöd, ska kunna uttrycka sin uppfattning (Socialstyrelsen 2014: 13). Barnrättskommittén har framfört att påverkansgrad inte är väsentligt eftersom ett barns rädsla och motstånd inför att träffa den andra föräldern i sådana fall är ytterst verklig för barnet (Barnombudsmannen 2002, SOU 2005:43; Röbbäck, 2008: 126). Detta tyder på ett intresse för att förstå barnets upplevelser så som de uttrycks istället för att fokusera på ett orsakssamband, vilket är en viktig distinktion i förhållande till begrepp som barnperspektiv men också i en fenomenologisk studie som eftersöker meningen i upplevelsen av barns delaktighet. Sökandet efter orsaker går snarare hand i hand med att passivisera barnet då man ska se till barnets bästa (BK, artikel 3) och inte till det aktiva barnet som görs delaktigt (BK, artikel 12).

Regeringen har i en proposition med syfte att stärka barnets rättigheter i Sverige (prop. 2009/10:232) lyft att det i alla beslut som rör barn bör framgå hur barnets åsikter har inhämtats och beaktats. Detta är i linje med artikel 12 i barnkonventionen som även poängterar att barnen ska ha rätt att *fritt* uttrycka dessa åsikter. Wyness påtalar att barns perspektiv, delaktighet och röster inte kan förstås i sin komplexitet om vi inte undersöker karaktären av relationerna mellan barn och vuxna och tittar närmre på det ömsesidiga beroendet dem emellan (Wyness, 2012: 12; 5 ref till Mackenzie and Stoljar, 2000). Detta stöds av den symboliska interaktionismens upphovsman George Herbert Mead som också framhävde det relationella och sa att ”vi är vad vi är i förhållande till andra” (Mead, 1995: 260). Barnkonventionen har fått kritik för att inte beakta detta utan istället utifrån normer kring västerländsk individualistisk kultur se på barn som isolerade och självständiga varelser (Wyness, 2012:4).

Detta ger även anledning till att diskutera barns förståelse och verklighet utifrån ett relationellt perspektiv samt vilken förståelse som läggs i barnets röst. Källström Cater (2008) använder sig av Mead i sin förståelse av barnets berättelser och såg barnet som beroende av föräldrarna och därmed utan möjlighet att undvika våld i sitt eget hem. Hon ser att man med andra analysnivåer hade kunnat tolka barnens berättelser till exempel som uttryck för försvarsmekanismer eller anknytning till respektive förälder (Källström Cater, 2008: 76). Lyhörddheten för barnets berättelse och den mening barnet ger uttryck för verkar enligt detta resonemang som centralt i sökandet efter barnets uppfattning, vilja, inställning eller för att kunna konstatera att barnet inte har någon sådan. Lyhörddhet är också något som den fenomenologiska inställningen öppnar upp för i och med ett empatiskt förhållningssätt.

Källström Cater och Överlien (2008) som forskat på barn som upplever våld i hemmet menar att barnets röst, förutom att vara ett retoriskt påfund, är socialt konstruerat (Källström Cater & Överlien, 2008: 40 ref till Komulainen, 2007). Dessa resonemang innebär att barnets egen röst ses som skild från barnet själv vilket blir svårt att argumentera för om barnet samtidigt ska ses som ett kompetent subjekt (Zahavi, 2009: 4). Dock lyfter Wyness (2012: 2) fram en viktig poäng avseende den ”rena” rösten när han frågar sig om det är möjligt att tala om barns röst, fri från vuxnas inblandning och förvanskning. Han för en diskussion om barnets ”rena” röst och även vad en ”oren” röst innebär, dvs. att barn då har blivit instruerade, coachade och tolkade (Wyness, 2012). Den viktiga poängen Wyness bidrar med är distinktionen gällande en ren kontra oren röst snarare än en egen kontra konstruerad röst,

eftersom en röst borde kunna vara egen även om den inte är helt igenom fri från relationell alternativt samhällelig påverkan.

I en kartläggning har det uppmärksammats ett dilemma som handlar om hur utredare ska uppfylla kravet att dokumentera barnets åsikter och samtidigt ta hänsyn till barnets integritet och behov av skydd (Socialstyrelsen, 2014:8). Detta knyter direkt an till rättighets- respektive omsorgsperspektivet. Det visar sig även i granskningen att det framförallt är barnen under fem år som aldrig får enskilda samtal med en utredare samtidigt som alla barn över 13 år får det (Socialstyrelsen, 2014:19). Barnet framträdde för det mesta i texterna som en person med egna åsikter och en egen berättelse men ju äldre barnet var desto tydligare framgick barnets åsikt. Formuleringen egna åsikter är viktigt utifrån diskussionen om ren respektive oren röst ovan. Socialstyrelsen slår fast att det i granskningen visade sig att barnets åsikter redovisats tillräckligt väl i drygt hälften av utredningarna (2014: 20). Vad ”tillräckligt väl” innebär redovisas dock inte av Socialstyrelsen. I en fjärdedel hade barnets inställning redovisats i liten grad eller inte alls (a.a.). I bara en tredjedel av utredningarna fanns en uttalad bedömning av barnets utsaga utifrån barnets ålder och mognad men i en fjärdedel hade inte barnets inställning påverkat bedömningen och förslag till beslut (Socialstyrelsen, 2014: 21). Då det motiverades varför barnets inställning inte påverkade bedömning eller förslag till beslut var anledningen t.ex. att inställningen inte var förenlig med barnets bästa eller att det inte var praktiskt genomförbart. Det fanns även förekomst av förslag till beslut som utredaren inte ansåg var den bästa lösningen men som ändå utgick från barnets vilja (Socialstyrelsen, 2014: 21). Denna typ av självbestämmande har även Dahlstrand (2004: 275) uppmärksammat, främst när det gäller de äldre barnen, som kunde gå emot gängse syn på barnets bästa.

En del barn i Eriksson och Näsmans (2011: 111; 130) studie ansåg att barns delaktighet inte skulle handla om att tala om sin egen vilja när det gäller vårdnad, boende och umgänge utan att delaktigheten för dem handlade om att berätta hur de mår vilket är särskilt intressant eftersom lagtexterna fokuserar på barnets vilja, åsikter och inställning. En del var dock kritiska till hur utredare hanterat intervjusituationen och även informationen de fått (2011: 123). Rasmusson skriver att:

Betydelsen för barn att vara delaktiga kan förstås ur flera olika synvinklar [...] och varierar med nödvändighet för barn i olika åldrar med varierande individuella erfarenheter, självförtroende och tillit till vuxna. Andra faktorer, som påverkar utrymmet för barns delaktighet handlar om sådant som kan hänföras till föräldrarnas motivation, förmåga, självinsikt och förtroende för

socialtjänsten eller sådant som kan hänföras till socialsekreterarens kompetens, syn på barn och etiska medvetenhet” (Rasmusson, 2011:24).

Möjligheten till barns delaktighet är därmed beroende av flera olika omständigheter och svårt att generalisera. Samtidigt finns det forskare som påstår att det endast är en signifikant minoritet av barn som säger att de inte vill involveras i konsultation eller delaktighet (Wyness, 2012:6; Hill 2006; Bjerke, 2011).

Utifrån den forskning som härmed presenteras blir det tydligt att barns delaktighet är komplext. Det svårt att tala om barns delaktighet om vi inte avtäckar begrepp som vilja, barnets bästa och kopplar ihop det med synen på barn som subjekt, vilket är en syn som har utvecklats avsevärt. I den blir barnets egen upplevelse viktig, samt barnets röst. Meningen hos de som möjliggör delaktigheten i sin profession behöver undersökas närmre för att få en förståelse av innebörden i begreppet. För att komma närmre detta behöver vi först titta närmre på barnperspektiv som begrepp.

Barnperspektiv

Utgångspunkten i barnperspektivet är respekten för barnets fulla människovärde och integritet. Att ha ett barnperspektiv vid beslutsfattandet innebär att man försöker förstå barnet och ta reda på hur barnet uppfattar sin situation och eventuella förändringar – att se med barnets ögon. Det handlar också om att analysera vilka följder olika beslutsalternativ kan få för barnet. I detta ingår att lyssna på barnet och respektera det som en individ med egna uppfattningar. Därmed inte sagt att barnets åsikter alltid måste följas. Det är i sista hand den vuxne som utifrån sina kunskaper och erfarenheter måste fatta beslutet och ta ansvar för det. (Prop 2005/06:99 s 39)

Vad som citeras ovan är lagstiftarens ansats att förtydliga vad det innebär att ha ett barnperspektiv i frågor som rör vårdnad, boende och umgänge. Barnperspektivet som begrepp går att dela in i det vuxna barnperspektivet, samhällets barnperspektiv, barnets eget perspektiv och det intersubjektiva perspektivet (SOU 2001:72, Prop. 2005/06:99 s. 39, Övreeide, 2010). Enligt Rasmusson var den första definitionen av begreppet barns perspektiv med utgångspunkt i barnet: ”Vad barnen ser, hör, upplever och känner, som är deras verklighet” (Rasmusson, 2011: 15 ref till Tiller, 1991). En sådan definition rimmar väl med en fenomenologisk utgångspunkt då det är att framhålla ett första-personsperspektiv. Med det vuxna barnperspektivet går det å andra sidan aldrig riktigt att se verkligheten utifrån ett barns perspektiv eftersom det präglas av den vuxnas egna erfarenhet och kontext (SOU 2001:72: 93) och vad man själv har för förförståelse parentessätts inte. Istället styrs man av subjektiva

och känslomässiga uppfattningar eller teorier. Det vuxna barnperspektivet ses i den statliga utredningen som viktigt för empati och inlevelse i barns och ungas behov och rättigheter samtidigt som man menar att det ibland försvårar vuxnas förmåga att göra sakliga bedömningar (SOU 2001:72 s 93). Denna förståelse av empati är dock något som fenomenologer så som Zahavi (2010) skulle motsätta sig eftersom det snarare har med sympati att göra när man har sitt eget subjekt som utgångspunkt i förståelsen av den andra. Den andra blir då snarare ett objekt för din upplevelse istället för att förstås som det subjekt den andre faktiskt är. Denna distinktion av empati kommer även framhållas längre fram för att få en större förståelse för familjerättssekreterares upplevelse av barns delaktighet.

Det samhällseliga barnperspektivet grundar sig på samlade värderingar och tar sig i uttryck i t.ex. barnkonventionen och svensk lag. Inom detta kan även vad som förmedlas i media och forskning rymmas. Det samhällseliga perspektivet företräder det generella barnet medan barnets eget barnperspektiv är det enskilda barnets perspektiv. Det handlar om hur världen ser ut, blir begriplig, upplevs och hur barnet känner av omvärlden och i vissa givna situationer. Barnets perspektiv förändras i takt med barnets utveckling och omgivningens förändring (SOU 2001: 72: 94). Detta perspektiv talar för en mer dynamisk syn på barns perspektiv som liknar Merleau-Pontys ansats och förespråkas även av socialkonstruktionister.

Det intersubjektiva barnperspektivet som det är utformat av Övreeide (2010:17), specialist inom klinisk psykologi och som ger kurser för bland annat familjerättssekreterare om samtal med barn, handlar om att ”vi som vuxna söker en gemensam förståelse med barnet, baserat på bägge parter erfarenhet och upplevelser”. I samma statliga utredning uppges även att ”det bästa underlaget för att bedöma vad som är barnets bästa får man [...] genom att kombinera den kunskap som grundas på vetenskap och beprövad erfarenhet och det barnet självt ger uttryck för” (SOU 2000:77 s 70 ref till Eekelaar 1994).

Enligt ovan så behöver utredare i VBU-frågorna förhålla sig till barns bästa rent generellt, det enskilda barnets situation samt barnets egen vilja och utsaga. Enligt Eriksson (2003: 90) har det funnits ett pågående problem att socialarbetare har en tendens att sätta likhetstecken mellan barnets och föräldrarnas situation eller att sätta föräldrarna i fokus och överidentifiera sig med föräldrarna och tolka lagen utifrån ett föräldraperspektiv. Samtidigt tar inte heller vuxenvärlden tillvara på intressen för barn som kollektiv och barnen saknar reella möjligheter att påverka samhällets utformning (Eriksson, 2003: 90).

Genomgången av tidigare forskning har snuddat vid fenomenologin som filosofi i syfte att konkret kunna visa på innebörden av den fenomenologiska inställningen i förhållande till

litteraturen. I föreliggande studie belyses vad familjerättsekreterarna ser för mening med barns delaktighet varpå ovanstående kommer kopplas ihop med de professionella subjektens syn på meningen med barns delaktighet. Detta också för att bädda för övergången till fenomenologi som vetenskaplig ansats, vilket kommer göras ytterligare i följande avsnitt då filosofin som metoden grundar sig på går igenom.

3. Teori

Utifrån att den fenomenologiska metoden är deskriptiv och att resultatet därmed inte avses förklaras utifrån något orsaksteoretiskt ramverk som appliceras på resultatet kommer det istället knytas an till den fenomenologiska filosofin som metoden är sprungen ur. Som Giorgi (2010) påpekar är fenomenologi primärt en filosofi och kan därför inte appliceras inom humanvetenskap utan att modifieras. Även om det är tydligt att humanvetenskapen har sina rötter inom filosofin måste justeringar göras metodologiskt eftersom kunskapen som eftersöks i de olika disciplinerna skiljer sig åt (Giorgi, 2010: 3f). Den filosofiska grunden behöver dock förklaras för att tydliggöra den fenomenologiska metoden samtidigt som fenomenologin som epistemologi fokuseras (Davidson, 2003; Gallagher & Zahavi, 2008; Giorgi, 2009). Det kommer fortsatt föras en dialog i förhållande till socialkonstruktionismen då den tidigare forskningen kring barns delaktighet inom familjerätt som presenterats till stora delar lutar sig mot detta perspektiv.

Det är inte ovanligt att röra sig över ämnesgränserna när man talar om fenomenologi dels för att det berör många vetenskapliga ämnen och dels för att fenomenologin i sig är en ansats som inte utesluter andra perspektiv. Den positionerar sig som neutral (även i förhållande till kvantitativa studier) med respekt för andra forskningsstrategier (Giorgi, 2009: 5). Det går därför att kombinera ett fenomenologiskt perspektiv med, som i föreliggande uppsats, socialt arbete och därmed samhällsvetenskap (för en diskussion om att kombinera fenomenologisk inställning med den medicinsk-biologiska; se Svenaeus, 2003: 29).

Modern fenomenologi med Husserl som utgångspunkt

Den moderna fenomenologin som företräds av Husserl och hans efterföljare varierar i sitt innehåll vilket gör att man snarare kan tala om fenomenologier än fenomenologi i bestämd

form (Bengtsson 2001: 26, Svenaeus, 2003: 43). Vad som dock håller fenomenologierna ihop är att de alla är överens om att ”varken ta vetenskapliga teorier, sunda förnuftet eller vilka som helst åsikter för givna [...]. Detta är sakerna själva och vår tillgång till dem är erfarenheten” (Bengtsson 2001: 26). Utifrån detta är det erfarenheterna som måste greppas utan att våldsföras på genom teorier, målsättningar eller övertygelser, ”tvärtom fordras en öppenhet, följsamhet och sensibilitet” (Bengtsson, 2001: 26).

Precis som det finns olika former av fenomenologier finns det skillnader i hur man valt att tolka Husserl (Sokolowski, 2000). Det beror mycket på att han inte hållit en konsekvent riktning i sitt arbete utan istället konstant reviderat sitt synsätt eftersom han såg begränsningar i sitt tidigare arbete (Giorgi, 2009: 4). I föreliggande uppsats är det inte Husserls fenomenologiska metod som används utan Davidsons (2003) modifierade metod utifrån att det är humanvetenskap som ska bedrivas och inte filosofi (Giorgi, 2010: 4). I detta avsnitt tas specifikt Husserls fenomenologi upp så som främst Giorgi, Zahavi och Davidson förstår den. På grund av detta är det till större delen sekundärkällor av Husserls fenomenologi som föreliggande uppsats lutar sig mot, dvs. de författare som utvecklade Husserls fenomenologi till något som kallas fenomenologisk psykologi och som genom sin modifiering kan användas av andra humanvetenskaper (till skillnad från naturvetenskap). Både Giorgi (2009) och Davidson (2003: 16) tar upp att fenomenologin har många likheter med hermeneutik och grundad teori.

Fenomenologi är en deskriptiv filosofisk inriktning där man intresserar sig för fenomen där subjekten är i fokus (Gallagher & Zahavi, 2008: 6). Fördjupat är det subjektets upplevelse av fenomenen som man intresserar sig för. Man hävdar att det är svårt att få en sanning om ett objekt i sig och att man istället behöver utgå från subjektets upplevelse av objektet (Gallagher & Zahavi, 2008: 6f). Fenomenologin som filosofi vill förstå allt som kan upplevas genom medvetandet man har om allt som är givet (Giorgi, 2009: 4). Enligt Giorgi (2009) kan inget vara känt eller talas om utan att det kommer genom medvetandet. Om vetenskap intresserar sig för kunskap så är kunskap i sig själv korrelerat med medvetande. Vidare intresserar sig fenomenologi för hur något givet, inklusive kunskap, är relaterat till medvetandet (2009: 4f).

Fenomenologin intresserar sig inte för en objektiv analys, som exkluderar upplevelsen av det givna utan intresserar sig istället för hur fenomenet upplevs av den som upplevt fenomenet (Giorgi, 2009:4). Giorgi (2000:61f) skiljer mellan Husserls transcendentala deskriptiva fenomenologi och hermeneutisk och tolkande fenomenologi och menar att den Husserlianska fenomenologin erbjuder en större möjlighet att ses som en lika stark vetenskap

som naturvetenskapen då den erbjuder starka, logiska och sammanhängande argument för att göra en deskriptiv forskning.

Intentionalitet och empati

Fenomenologer framhåller vikten av att föra en kritisk reflektion där man parentessätter sin förkunskap, sina antaganden eller hypoteser till förmån för förståelsen av den andra, vilket kallas för intentionalitet. Detta menar Englander och Robinson (2009: 38) skapar en öppenhet för mening. Denna öppenhet benämns som den fenomenologiska reduktionen vilket Englander och Robinson (2009: 38) menar är en förutsättning för att man ska kunna förhålla sig till den andres subjektivitet. Reduktionen som avses handlar om att reducera studieobjektet till kärnan i fenomenet och således inte en reduktionism där kausaliteter styr förklaringen av fenomenet. Intentionalitet innebär dock samtidigt att medvetenhet alltid innefattar att vara medveten om någonting. Medvetande är inte något i sig själv, skilt från världen. Utifrån detta är således fenomenologi studier av strukturerna av sådana fenomen så som de uppenbarar sig för medvetandet. Dessa strukturer inkluderar både det givna som uppenbarar sig och akten av medvetandet som det givna är närvarande till (Giorgi, 2009: 10). Intentionalitet är inte en subjektiv direkthet som utgår från ett subjekt mot ett objekt. Det är istället en ren rörelse av livet som kan bli delad mellan subjekt och därmed intersubjektivt grundad (Welsh, 2013:53).

Empati är enligt Gallagher och Zahavi (2008: 183) definierat som en form av intentionalitet som riktar sig mot den andras levda erfarenhet. Den fenomenologiska idén om empati opponerar sig, precis som fenomenologi i stort, mot teorier som menar att vår förståelse av andra åstadkoms genom att uppfatta deras inre mentala tillstånd som liknar de som uppenbarligen orsakar liknande beteende hos oss. Fenomenologer menar istället att vi genom empatin erfar den andra direkt som en person, som en intentionell varelse vars kroppsliga gester och handlingar är uttryck för självet upplevelser av tillstånd av medvetande (Gallagher & Zahavi, 2008: 183). Zahavi förtydligar:

"The focus is on the other, and not on yourself, not on how it would be like for you to be in the shoes of the other. That is, the distance between self and other is preserved and upheld." (Zahavi, 2010: 291).

Empatin är alltså en hjälp i att hålla distans, vilket kan verka motsägelsefullt då empati lätt förknippas med sympati och ses som något som skapar förståelse genom närhet och

övertagande av känslor. Zahavi (2001: 153) hänvisar till Husserl när han påpekar att om man hade haft tillgång till den andras medvetande på samma sätt som sitt eget hade den andra upphört vara en annan och istället blivit en del av en själv. Zahavis förståelse av empati stödjer Merleau-Pontys antagande att det är i den andras beteende som jag förstår den andre, inte genom att komma in i den andres psyke, för det är totalt openetrerbart (Merleau-Ponty, 2010: 247). Därför har empatin inget att göra med förklaringen av den andras upplevelse. Intentionaliteten är inget faktastyrkt och inte heller bör man i förståelsen av den andra utgå från sina egna erfarenheter, förutom kanske den intersubjektivitet som man delar med den andra.

Ytterligare en viktig pusselbit i detta är Daniel N. Stern, psykoanalytiker och psykologiprofessor, då han förenat den psykodynamiska med den kognitiva utvecklingspsykologin. Stern (2000: 47) ställer frågan kring vad en upplevelse är och har utarbetat en modell, mikroanalytisk intervju, för att förstå upplevda erfarenheter beskrivna i efterhand. Han talar dock om upplevelser som skeenden snarare än ett fenomen och i beskrivningen åtskiljs vad som faktiskt upplevts och sådant som måste ha ägt rum. Med andra ord så urskiljs mer faktabaserade berättelser från andra. Associationer och minnen som uppstår under berättelsen utesluts och resultatet är enligt Stern innehållsrika berättelser om vardagliga upplevelser (2000: 48). Stern (2000) ser spegelneuroner som en del av en biologisk mekanism som gör det möjligt att uppleva andras handlingar och agerande men att kulturen kan avgöra hur det används och utnyttjas. Han framhåller också intersubjektivitetens roll i spädbarnets liv och menar att det intersubjektiva relaterandet kommer någon gång mellan sju till nio månaders ålder (2000: 60; 188). Sterns förståelse av upplevelser är intressant i förhållande till den fenomenologiska förståelsen då Stern (2000) lyfter smitta och förvanskning hos självet som försvårande omständigheter i att få tillgång till en annan persons subjektiva upplevelser. Detta är ett intressant resonemang i förhållande till förståelsen av empati, vilket särskiljer sig markant från en fenomenologisk förståelse av hur vi förstår någon annan. Detta förtydligas i avsnittet om metodologi.

Enligt Englander och Robinson (2009) vill det fenomenologiska perspektivet frångå den naturliga inställningen som fokuserar på faktainnehållet i det som uttrycks snarare än personens meningsskapande. Det kan vara oklart vad mening är och därför hamnar faktainnehållet, oreflekterat, i fokus (Englander & Robinson, 2009: 39). Genom att lyssna mer empatiskt, utifrån det fenomenologiska perspektivet, kan vi alltså lättare hitta och identifiera mening hos den andre.

Förståelsen av empatibegreppet hos Davidson (2003) skiljer sig från Zahavis då han menar att vi inte kan ”stå utanför” erfarenheten på ett säkert avstånd för att kunna tolka, spekulera eller bedöma dess mening utan att det inbegriper att både ta över rollen och därmed upplevelsen. Samtidigt förenas de i förståelsen av empati som vår möjlighet att få tillgång till och förstå andras upplevelser. Davidson (2003) tydliggör att det är avgörande att forskningen explicit utgår från subjektets perspektiv vilket fenomenologer som Zahavi och Giorgi också skulle hålla med om. Det som skiljer Davidson från Giorgi och Zahavi i dessa avseenden är dock inte ett problem för studien och att följa hans forskningsmetod. Att identifiera dessa olikheter kan däremot innebära en styrka avseende förståelsen av begreppet.

Intersubjektivitet

Intersubjektivitet togs upp redan i avsnittet om barns utveckling och under rubriken ovan men behöver belysas ytterligare. Intersubjektivitet kan förstås på olika sätt, till exempel genom theory of mind som ser intersubjektivitet som något fundamentalt kognitivt (Welsh, 2013: 72). Theory of mind används generellt som ett begrepp som innefattar vår förmåga att tillskriva mentala tillstånd till självet och andra samt att tolka, förutsäga och förklara beteende i termer av mentala tillstånd som intentioner, övertygelser och behov/önskemål (Gallagher & Zahavi, 2008: 171).

Den första inriktningen i Theory of Mind, Theory-theory, menar att man genom en teori kan få kunskap om andra (Welsh, 2013: 82f). Begreppet erbjuder dock snarare en förklaring av den andra än en förståelse. Simultanteori, den andra inriktningen, handlar om att vår förståelse grundas i självsimulering av våra övertygelser, behov eller känslor. De sistnämnda argumenterar för att självet använder sitt eget medvetande som en modell för att bedöma andra genom att föreställa sig, eller simulera sig själv i den personens ställe och sedan inte sällan projicera detta på den andre. Simulationsteoretiker menar att man inte behöver en teori eftersom vi har vårt eget medvetande att använda som modell för hur andras medvetande måste vara (Gallagher & Zahavi, 2008: 172). Det finns hybrider mellan dessa två perspektiv och Zahavi har även presenterat ett tredje perspektiv (som dock ställer sig utanför Theory of Mind) där intentionalitet får en framträdande roll (Zahavi, 2010). Det tredje, fenomenologiska, perspektivet innebär att mening inte är något som finns inne i medvetandet utan existerar i relation till det upplevda fenomenet som också kan vara tillgängligt utanför det individuella medvetandet (Englander & Robinson, 2009: 38). Theory of mind-teoretiker

använder sig av begreppet mentalisering för att förklara förmågan att förstå en annan (Gallagher & Zahavi, 2008). Fenomenologer anser dock att detta är att överintellektualisera barnet (Welsh, 2013:72).

Stern (2000: 184) som också lyfter att barnen behöver en teori för att realisera intersubjektiviteten menar att intersubjektivitet uppnås först när barn upplever att människor som är skilda från dem kan ha eller reflektera över ett mentalt tillstånd som liknar det de själva upplever. I denna studie ses dock intersubjektivitet som något som även separeras från en socialkonstruktionistisk hållning: Känslan av att andra upplever världen med mig är mer primär än känslan att mina affektiva tillstånd mot andra är formade av uppväxten och samhället. Även om traditioner varierar i olika kulturer så är känslan att vi delar en upplevelse av världen och mänskliga band universell (Welsh, 2013: 48). Detta är med andra ord en definition av intersubjektivitet som erkänner barnets förmåga att se kroppslig rörelse som målstyrda intentionella rörelser, utan att behöva en teori eller ägna sig åt simulation (Gallagher & Zahavi, 2008).

Zahavi (2009: 19) förtydligar att de erfarenheter självet gör är världsvända, de presenterar världen på ett visst sätt samtidigt som de involverar själv-närvaro ur en subjektiv synvinkel. Han hänvisar till Merleau-Ponty som sagt att "there is no inner man, man is in the world, and only in the world does he know himself (Zahavi 2009: 19 ref till Merleau-Ponty 1945). Zahavi förtydligar denna dubbelhet genom att i sin artikel ta upp att vi behöver erkänna självet som ett multifacetterat fenomen där flera komplementära synsätt måste integreras (Zahavi, 2009: 25).

Halling (2008: 178) ställer sig frågande till om vi ska acceptera att vi är instängda i vår världs syn på vår kultur eller om vi ska se självet som en reflektion av kulturen och samhället. Han ser dock att socialkonstruktionismen bidragit till insikten om att kollektivet och samhället många gånger skapar individens förutsättningar (2008: 194). Halling hänvisar också till Merleau-Ponty som menar att vi både är subjekt och objekt, att vi agerar och är agerade på, samt skapar och är skapade (2008: 195). Socialkonstruktionismen delar fenomenologins ointresse av att söka sanningen och uppnå objektivitet samtidigt som de båda avhåller sig från att göra sina antaganden till sanningar.

4. Metod

Genom att söka förståelse söks kvalitativa data där djupet är viktigare än bredden samtidigt som forskningsfrågan ändå vill utröna generalitet. Eftersom det är meningen med barns delaktighet och inte delaktigheten i sig som ska undersökas behövs en metod som fokuserar meningsinnehållet. Enligt Sokolowski (2000) bygger fenomenologin i sin klassiska form, till skillnad från den postmoderna förståelsen, på att delar enbart förstås mot bakgrund av helheten (Sokolowski, 2000:4). Inom fenomenologin är identitet tillgängligt i saker, vi tänker inte bara på saker som givna oss i upplevelser utan vi förstår också oss själva som tänkande på dem (Sokolowski, 2000: 4). För att förstå de essentiella elementen (utan att ägna sig åt essentialism) av den mänskliga situationen måste vi vända oss till studier av levd erfarenhet (Welsh 2013: 25). Djupgående forskning tillåter oss att se mänskliga upplevelser i sin komplexitet och ger oss ramar för att kunna begripa vetenskapliga studier (Welsh, 2013: 27). Fenomenologisk deskriptiv metod börjar enligt Welsh (2013) inte med en uppskattning av slutledningarna av en särskild teori, utan börjar snarare med att genom deskription tydliggöra konstitutionen av en teori.

I en kvalitativ studie är det inte oproblemiskt att tala utifrån begrepp som reliabilitet och validitet (Sjöberg, 2008: 24). Vissa forskare hävdar att begreppen validitet och reliabilitet inte bara är problematiska utan även obrukbara i kvalitativ forskning. Andra forskare har föreslagit översättningar på begreppen eller velat separera begreppen från positivismen (Sjöberg, 2008). Det finns även förespråkare till begreppet ”metodologisk medvetenhet” där den egna studiens metodologiska problem och förtjänster redogörs, utan att begreppen validitet och reliabilitet används (Jacobsson, 2008: 166). Enligt Giorgi (1997) är vetenskap en kulturell institution som är dedikerad till att få så mycket valid kunskap som möjligt om de fenomen som finns i världen och Giorgi framhäver begreppet valid som det som skiljer vetenskapen från annan kunskap. Giorgi (2002) ställer sig bakom argumentet att konceptet validitet är vetenskapligt och filosofiskt svagt och framhäver att Husserl sa att kunskap fundamentalt är en fråga om att upptäcka att något är så som det är tänkt att vara (Giorgi 2002: 3; 13). För Husserl är validitet uppnått när beskrivningen av en upplevelse överensstämmer precis med den signifikanta meningen (Giorgi 2002:13). Validitetsbegreppet får en annan betydelse då man undersöker ett annorlunda kunskapssamband, såsom när man undersöker intentionaliteten istället för kausaliteten (Englander, personlig kommunikation,

2016). Det viktiga är att förstå under vilka förhållanden valid eller korrekt kunskap kan uppnås (Giorgi, 2002: 9).

Diskussioner som tar upp och belyser objektivitet och distans menar Sjöberg (2008) bör vara en regel i forskningsrapporter och annan vetenskaplig litteratur. Emellertid kan det snarare handla om att tala om subjektivitet istället för objektivitet, samt den makt som forskaren besitter. Giorgi (1997: 249) framför fyra kriterier för vad som gör kunskap vetenskaplig, nämligen att den är (1) systematisk, (2) metodisk, (3) generell och (4) kritisk. Att den ska vara systematisk och metodisk förklarar sig själv men generaliserbarheten är mer komplex. Giorgi anför att forskning för psykologiska syften inte kan vara universell, det vill säga den högsta graden av abstraktion, men att den bör vara generell (Giorgi, 2009:196). Detta går han närmre in på när han talar om urval, att det krävs fler än ett intervjusubjekt eftersom det annars blir svårt för forskaren att veta vad som är individuellt och generellt. Emellertid räcker tre intervjusubjekt för att fenomenet ska kunna framträda samtidigt som resultaten blir generaliserbara, så att mönstren av fenomenet kan förstås (Giorgi, 2009: 197f). Det är dock viktigt att framhäva att det är resultaten som eftersträvar generaliserbarhet och inte urvalet i sig (Englander, 2012: 17). Därmed finns endast ett selektionskriterium och det är att subjektet upplevt fenomenet. Urvalet är således inte från den generella populationen utan syftet har varit att ge de som upplevt fenomenet en röst. När det gäller urval menar Englander (2012) att Giorgis kriterier för vetenskaplig forskning kan kunna tydliggöra skillnaderna mellan empirisk och fenomenologisk vetenskapsteori.

Kritiken mot djupgående kvalitativ forskning som handlar om att den inte anses vara generaliserbar eftersom man går förlorad i det specifika (Welsh, 2013: 26). Merleau-Ponty (2010) menar att denna kritik handlar om ett missförstånd av vilken typ av generalitet som är mest värdefull. Han delar upp generalitet i två olika meningar, ett där generalitet innebär att man undersöker ett stort antal av fall och ett där generaliteten är det man får genom att gå till kärnan av det konkreta fenomenet, där man finner en essentiell generalitet (Merleau-Ponty, 2010: 387). Slutligen ska som sagt kunskap vara kritisk för att betraktas som vetenskaplig, det vill säga kritiskt granskad både under tiden den görs och vid publicering (Giorgi, 1997). Andra använder begrepp som reflexivitet för att undanröja forskareffekten eller för att belysa kunskapskonstruktionen som grundad i sociala och kulturella kontexter. Resonemangen kring reflexivitet handlar om att belysa att det är graden av kritiskt tänkande och förmågan att se subjektiviteten som gör forskningen mer eller mindre valid (Esseveld, 2008). Inom fenomenologin finns inte heller något mål att eliminera subjektiviteten utan snarare att

klarlägga rollen som subjektiviteten har (Giorgi, 2002: 8). Giorgi menar att korrekt kunskap även framkommer i närvaro av subjektivitet eftersom kunskap är avhängigt ett subjekt som uppfattar kunskapen (Giorgi, 2002: 9). Detta kopplar Giorgi vidare till intentionalitet och att det är förmågan att vara närvarande till meningen och de konkreta upplevelserna som avgör om det är valid kunskap som uppnås eller ej (2002: 9). Validitet är med andra ord uppnått när beskrivningen överensstämmer med hur meningen har presenterat sig (Giorgi, 1988).

Fenomenologi utifrån Giorgis och Davidsons metoder

Husserl lade ny grund för ren logik och epistemologi och han hade som huvudfråga inom vetenskapsteorin att fastställa hur kunskap är möjligt (Zahavi, 2003: 8). Uppgiften ansåg Husserl inte låg i att undersöka hur kunskap kan uppnås utan han ställde istället frågor om formen för möjligheter till kunskap (Zahavi, 2003: 8). Formen är något Giorgi spunnit vidare på och även utarbetat en metod för att uppnå fenomenologisk vetenskaplig forskning. Att ägna sig åt fenomenologisk metod kräver en sträng men nödvändig lojalitet till processen och de grundläggande tankarna bakom metoden, vilket på många sätt saknas inom den generella kvalitativa forskningen, vilket Giorgi (2009) lyfter som problematiskt.

I uppsatsen används två kompatibla metoder för fenomenologisk forskning. Det är Amedeo Giorgis och Larry Davidsons metoder som på många vis tenderar varandra samtidigt som de i vissa avseenden skiljer sig från varandra. Gemensamt har de dock den epistemologiska och filosofiska bakgrunden i Husserliansk fenomenologi och är därför kompatibla på en vetenskapsteoretisk nivå (Englander, personlig kommunikation, 2016). I denna studie är Giorgi (2009) att betrakta som en vetenskapsteoretisk vägvisare och Davidson (2003) som en vägvisare avseende metod. Inom ramen för denna studie läggs tonvikt på det sociala perspektivet inom humanvetenskapen och psykologin. Davidson (2003) framhåller att klarläggandet av den intersubjektiva naturen av upplevelsen är essentiellt för metoden och att vi utan den inte har tillgång till meningen i andra personers upplevelser. För att kunna använda fenomenologisk metod måste vi ha direkt åtkomst till erfarenheter hos personer som vi är intresserade av att förstå.

Davidson (2003) poängterar att arbetet utifrån metoden ska påbörjas redan vid utformandet av frågor till intervjusubjekten. Det handlar om att var medveten om hur frågorna ställs till intervjusubjekten och i vilket syfte. Davidson förespråkar öppna ”hur” och ”på vilket sätt”-frågor som innefattar tiden före, under och efter händelsen/fenomenet. Det är viktigt att

ställa en fråga i taget och att följa intervjusubjektet. Frågorna ska vara specifika och var ute efter att få så mycket detaljer som möjligt (Davidson, 2003: 69). Det går dock att se att avsteg från detta görs i Davidsons egen forskning då det påträffas flertalet slutna frågor. Han motiverar dock dessa frågor med att de innehöll ord och detaljer från intervjusubjektets berättelse (2003:91). Davidson menar att det är viktigaste är att uppmuntra intervjusubjekten att utveckla sina egna svar (2003: 81). Giorgi framhåller att om intervjusubjektet håller sig till aspekter om hur den var närvarande till fenomenet i fråga så ska man låta intervjusubjektet fortsätta tala. Om intervjusubjektet dock avviker från detta så är det legitimt att styra tillbaka subjektet till att beskriva sin upplevelse angående det fenomen som studeras men att man gör en skillnad mellan att ”lead” och ”direct” intervjusubjektet (2009: 122f). Att ”direct” innebär att försöka få intervjusubjektet att säga vissa saker, vilket är att vinkla data (2009: 123), vilket ska undvikas. Giorgi förtydligar att beskrivningarna kommer från intervjusubjekten medan analysen och meningen äger rum i medvetandet hos forskaren (Giorgi, 2009: 97).

Davidson uppger att hans forskning aldrig haft som avsikt att upptäcka en heltäckande struktur, en teori som kan tala för fenomenet som studeras i sin helhet. Det överlåter han istället till de som använder sig av *grundad teori* (2003: 129f). Davidson menar att upplevelser är för komplicerat för att luta sig mot så enkla lösningar. Han följer därför etnografen Sue Estroff som säger att vi ska ”keep it complicated” (Davidson, 2003: 130 ref till Estroff 1994).

De fenomenologiska reduktionerna

Fenomenologer ska enligt Husserl (1913/2004: 155) rikta sin teoretiskt forskande blick mot det rena medvetandet i dess absoluta egenvara vilket låter storartat och på många sätt som ett omöjligt projekt med hänseende till de objekt-subjekt diskussioner som genomsyrar kunskapsläran. Fenomenologisk metod syftar till att parentessätta den naturliga inställningen och på så sätt få ett fokus på hur intentionaliteten är levd av människor vi har intervjuat. Metoden avtäckar således intentionaliteten, vilket är stommen till mening. Med andra ord så finns det mening om det är upplevt vilket går att jämföra med det naturvetenskapliga projektet som parentessätter det subjektiva för att få fokus på tinget i sig självt (Englander, personlig kommunikation, 2016). Enligt Husserl så innebär den fenomenologiska inställningen att vi sätter de fullgjorda teserna inom parentes. I den nya forskningen tar vi inte del av dessa teser utan ”istället för att leva *i dem*, fullgöra *dem*, så fullgör vi mot dem riktade akter av *reflektion*

och vi fattar dem själva som det *absoluta* vara de är (Husserl, 1913/2004: 155). Merleau-Ponty menar dock enligt Welsh (2013: 28) att den viktigaste erfarenheten från reduktionen är att den lär oss det omöjliga med en komplett reduktion.

Epochē

I den fenomenologiska metoden är det första steget att använda sig av den fenomenologiska reduktionen vilket innebär att parentessätta våra teoretiska och vetenskapliga antaganden om den objektiva naturen av fenomenet ifråga (Davidson, 2003:97). Detta steg kallar Davidson (2003:97) för epochēn av objektiv vetenskap och den varar från forskningsfrågan, genom intervjuerna till analysen av materialet (Eriksson, 2015: 34).

Tidigare forskning och de teorier som anlagts på fenomenet (t.ex. de som presenterats i föreliggande studie) behöver parentessättas för att möjliggöra en öppenhet för meningen i det intervjusubjektet förmedlar till mig (Husserl, 1913/2004: 115f). Genom denna inställning beskriver vi endast det vi finner tillhöra subjektiviteten så som den uppenbarar sig eller erfars i vardagslivet (Davidson, 2003: 97). Davidson (2003: 96) tydliggör detta genom följande citat: "To understand experience *on its own terms* we must understand it *in its own terms*". Det är dock viktigt att tydliggöra att detta inte handlar om att *avfärda* de teorier eller antaganden vi parentessätter. Även om dessa är fullkomligt obestridliga behöver de parentessättas i detta steg (Husserl, 1913/2004: 116). Det handlar däremot om att *åsidosätta* dem, åtminstone för tillfället, för att på ett bättre sätt kunna förstå intervjusubjektets upplevelser på deras egna villkor (Davidson, 2003: 100). Detta innebär inte heller att forskaren glömmer allt den tidigare har vetat utan det är ett skifte i inställning gentemot intervjusubjektet (Englander, personlig kommunikation, 2016). Det är alltså en form av intentionalitet som studeras, snarare än kausalitet vilket är talande för hela forskningsansatsen (Englander, personlig kommunikation, 2016).

Den fenomenologiska psykologiska reduktionen

Det andra steget i metoden presenterar Davidson (2003) som den fenomenologiska psykologiska reduktionen där vi tittar närmre på vad intervjusubjektet presenterar inom erfarenheten snarare än utanför den (Davidson, 2003: 100). Detta steg är också vad Husserl ansett är det minsta metodiska steget att ta för att kunna kalla en studie för fenomenologisk (Giorgi, 2009). Allt i rådatan handlar om hur objektet erfars av intervjusubjektet och inga anspråk görs på att fastställa huruvida vad som beskrivs faktiskt hände eller inte (Giorgi,

2009: 99). En kritik i detta är att man går ifrån vad som verkligen hände och därmed det objektiva för något som kan anses vara godtyckligt (Davidson, 2003: 101). Dock är kvalitativ forskning grundad på antagandet att subjektivitet inte är godtyckligt i denna bemärkelse utan att det ”is ordered according to its own principles – which is our job to discern” (Davidson, 2003: 101). Här parentessätter vi med andra ord allt som har att göra med förklaringar och fokuserar på att förstå meningen och strukturen i den levda erfarenheten (Davidson, 2003: 100). Med andra ord blir objekten för erfarenheten reducerade till fenomenet som presenteras (Giorgi, 2009: 98).

Detta steg är enligt Giorgis (2009) metod en del av den fenomenologiska reduktionen och därmed inte separerad från epochen men Davidson (2003) håller det separerat för att ytterligare tydliggöra att jämförelser med verkligheten eller andra subjekts upplevelser ska undvikas (Eriksson, 2015). Enligt Giorgi (2009: 98) är denna reduktion mer passande för psykologiska analyser av människor, än vad den transcendentala reduktionen är. Detta eftersom humanvetenskapen är ute efter just klargörandet av meningen med fenomen upplevda av människor.

Den transcendentala reduktionen

Det tredje steget i Davidsons (2003: 111) metod är att använda sig av den transcendentala reduktionen som handlar om att närma sig intersubjektiviteten. Att använda sig av den transcendentala reduktionen handlar om att se på medvetandet som ett rent medvetande som inte är begränsat av någon existerande form av medvetande (Giorgi, 2009: 88). Enligt Giorgi (2009: 98) skulle en följare av Husserl inom filosofin använda den transcendentala fenomenologiska reduktionen i sina fenomenologiska studier men menar samtidigt att denna inställning inte är känslig nog för psykologiska klargöranden och därför inte eftersträvansvärt. Davidson (2003) väljer dock att ta detta steg då han ser det som en möjlighet att grunda en humanvetenskaplig psykologi. Giorgi (2009) påminner oss att den vetenskapliga fenomenologiska reduktionen är en ofullständig reduktion då det är objekten som reduceras men inte akterna. Akterna refererar till en världslig subjektivitet som influeras av samhället, kulturen, andra och världen överlag. Att overse dessa faktorer är att missa det psykologiska ”realm” som baseras på de intentionella aktiviteterna av den individuella subjektiviteten, ”even if the origins of the intentional activities transcend the individual (Giorgi, 2009:135). Detta knyter an till diskussionen om fenomenologin som en öppen metod och filosofi men framförallt Davidsons argument till varför den transcendentala reduktionen är viktig. Han

menar att det är vad som gör det möjligt att ta hänsyn till subjektet och världen subjektet lever i (Davidson & Cosgrove, 2003: 144f). Davidson (2003: 112) exemplifierar att om man ser på erfarenhet som psykologisk i sin natur hade det inneburit att vara transcendentalt naiv, det skulle innebära att vi stannade i publiken med dockmakarna, tittande på marionetterna som om de var levande aktörer på scen. Istället behöver vi se att meningen som konstitueras genom erfarenhet är vad som omfattar den värld vi alla delar vari det finns obegränsat med olika erfarenheter (Davidson, 2003: 113). Dock verkar meningsskillnad mellan Davidson och Giorgi i denna fråga mest bestå av en tolkningsfråga gällande begrepp och vad som räknas in i respektive reduktion eftersom resultaten av metoderna inte skiljer sig nämnvärt åt (Englander, personlig kommunikation 2016).

Genom att använda sig av den transcendentala reduktionen så som Davidson (2003) gör blir det tydligare att subjektet inte erfar världen som sin egen personliga värld utan att det är en värld som är medbefolkad av andra subjekt. På detta sätt innehar erfarenheter aspekter av "being-with", det vill säga att världen är given oss som delad med andra som erfar den tillsammans med oss och utan denna intersubjektiva natur av erfarenheter så hade vi inte haft tillgång till meningen som andra upplever (Davidson, 2003:115). "Individer är istället konstituerade som domäner av erfarenhet inom den intersubjektiva sfären av det transcendentala" (Davidson, 2003:115 egen översättning). På detta sätt tar han meningen ett steg längre och placerar det inom människans villkor, det vill säga abstraherar det på en ytterligare nivå.

Detta tredje steg hjälper oss att praktiskt analysera data vi fått fram genom de andra stegen. Det handlar om att se strukturen i vad som presenterats för oss och på så sätt göra erfarenheterna och meningen med dem tydligare. Efter att ha läst igenom helheten handlar det om att hitta vad som förenar upplevelserna och variationerna och finna konstituenterna som bygger upp fenomenets struktur. Detta är således första gången som data från de olika intervjusubjekten jämförs med varandra. Vad subjekten berättar om bär mening för deras respektive upplevelse och narrativ men det innebär inte per automatik att det bär mening för fenomenet. Vad som inte återses i alla intervjuer bortses ifrån i strukturen eftersom det därmed inte är essentiellt (Eriksson, 2015). Arbetsprocessen sker genom användandet av imaginära variationer, även kallat eidetisk reduktion (Davidson, 2003: 88) där meningen tydliggörs med hjälp av forskarens ord. Det är viktigt att poängtera att användandet av imaginära variationer inte innebär att gå bortom data genom att addera något som inte redan

är givet (Giorgi, 2009). Det praktiska tillvägagångssättet gås igenom mer noga i följande avsnitt.

Tillvägagångssätt

För att förtydliga metoden behöver det praktiska tillvägagångssättet gås igenom. Detta för att koppla den fenomenologiska inställningen, epistemologin och till det praktiska genomförande.

Urval och datainsamling

Efter att forskningsfrågan formulerats har urvalet av intervjusubjekt inletts. Enligt Giorgi ska urvalet ske bland de som har levt igenom en situation eller erfarenhet vari fenomenet som undersöks har ägt rum (2009: 96). Blicken behöver därför riktas åt den eller de som kan svara på forskningsfrågan, vilket innebär familjerättssekreterare som har genomfört VBU-utredningar och upplevt åtminstone ett barn som delaktigt. Att forskaren vet att deltagaren haft denna upplevelse är legitimt och en förutsättning för att studera fenomenet. Ju mer data från respektive subjekt desto färre subjekt behövs utifrån att det är mängden konkreta beskrivningar som avgör och inte antalet subjekt (Giorgi, 2009: 198). Med andra ord är den fenomenologiska forskaren inte intresserad av hur många eller hur ofta någon har haft en upplevelse och därför inbegrips inte statistik i relation till urval när det kommer till representativitet inom fenomenologin (Englander, 2012: 18f). Representativitet kommer inte på tal förrän den generella strukturen av fenomenet är tydligt och kan därför inte förutspås i urvalsprocessen.

Giorgi menar att beskrivningarna kan fås antingen genom intervju eller genom skriven text. I denna studie har dock en muntlig beskrivning varit att föredra i form av en intervju för att kunna ställa följdfrågor för att säkerställa att det fenomen som undersöks faktiskt fokuseras. Vad forskaren söker genom intervjun är en så komplett beskrivning som möjligt av upplevelsen som intervjupersonen har genomlevt (Englander, 2012; Giorgi, 2009: 122). Genom att använda den deskriptiva fenomenologiska attityden kommer det sedan upptäckas nya nyanser som kan vara essentiella för strukturen av fenomenet (Englander, 2012: 19).

Intervjusubjekten har aktualiserats i studien genom att en förfrågan om deltagande i studien skickats till chefer på de familjerättsliga avdelningarna i åtta olika kommuner (se bilaga 1). Fem intervjupersoner efterfrågades och fem kommuner gav ett positivt gensvar.

Emellertid var det svårt att hitta tid för två av dem inom den korta tidsramen som fanns tillhands. Eftersom datamaterialet som inhämtats från de tre som slutligen medverkade bedömdes vara fylligt nog räckte det med tre intervjusubjekt.

För att få en djupare förståelse för barns delaktighet har närvaron av delaktighet fokuserats snarare än avsaknaden av den. Därför har intervjusubjekten, familjerättssekreterare, ombetts utgå från ett exempel då de har upplevt att barnet varit delaktigt på ett sådant sätt att de har varit nöjda med sitt arbete rent utredningsmässigt och att de samtidigt tillvaratagit barnets intressen, beaktat barnets vilja, oavsett om förslag till beslut gått i linje med eller emot barnets vilja, på ett sätt som de är nöjda med. Inför första intervjutillfället har intervjusubjekten fått e-post där de ombetts förbereda sig genom att tänka på ett ärende där de har uppfattat barnet som delaktigt. De har därför vid intervjutillfället varit förberedda och en av intervjupersonerna läste även ur utredningen vid intervjutillfället. Intervjun inleddes sedan med endast en sak förberedd, och det var att intervjusubjekten ombads börja berätta om det ärende de hade förberett.

Intervjuerna fortlöpte genom spontana frågor med så stort fokus på meningsinnehållet som möjligt, för att följa intervjupersonen och upplevelsen. Forskaren bryr sig inte om vilka specifika detaljer eller teman som intervjupersonen tar upp såtillvida att det är signifikant för upplevelsen som undersöks (Giorgi, 2009: 123). När intervjupersonen gled från ämnet återfördes den genom att återknyta till något den tidigare tagit upp (Davidson, 2003: 69) vilket är legitimt så länge inte intervjusubjektet leds till att säga vissa saker (Giorgi 2009: 123). Vid några tillfällen per intervju upptäcktes det dock vid transkriberingen att några saker passerade utan att mötas upp med följdfrågor för att bättre förstå meningsinnehållet samt att det vid några tillfällen ställdes frågor kring saker som intervjusubjektet inte redan berört. Således frångicks den fenomenologiska attityden vid ett fåtal tillfällen vilket kan förklaras genom ovana att intervjua på detta sätt under en längre tid. För att fånga upp den mening som gick förlorad genom att inte förtydligande frågor ställdes vid intervjutillfället tillfrågades intervjusubjekten om ett ytterligare intervjutillfälle. Detta upplevdes som särskilt givande då dels intervjusubjektet fick möjlighet att förtydliga vissa svar och dels att de märktes ha fortsatt fundera på de saker som tagits upp under föregående intervju, vilket de fick tillfälle att yttra under den andra intervjun.

Varje intervjusubjekt har intervjuats mellan 135- 150 minuter sammanlagt och materialet bedömdes efter transkribering av de uppföljande intervjuerna som rikt. Efter andra intervjun har allt material lästs igenom i sin helhet, vart intervjusubjekt för sig, i likhet med

andra kvalitativa metoder. Efter detta har de lästs igenom ytterligare en gång för att hitta meningsenheter, så kallade konstituenten, i materialet och för att finna essensen i delaktigheten vilket kommer presenteras i resultatdelen. Giorgi (2009) gör indelningarna utifrån övergångar i meningsinnehåll vilket kan ge ett mycket stort antal meningsenheter som kräver mycket tid för att hantera. Jag har dock valt att använda mig av en ordning utifrån de praktiska arbetsuppgifterna i utredningsprocessen för att kunna hantera materialet på ett lättare och mindre tidskrävande sätt (Giorgi, 2009, Robinson & Englander, 2008). För att få fram essensen från den stora mängd data som intervjuerna gett har det sammanfattats två gånger, först en mer detaljerad och längre sammanfattning för att sedan sammanfattat varje intervjusubjekts data till ungefär två sidor var för att sedan formulera essensen genom användningen av imaginära variationer för att förstå och förtydliga materialet bättre.

Både vid intervjusituationen och vid genomläsningen är det nödvändigt att vara närvarande till intervjusubjektets upplevelse utan att ifrågasätta det, det vill säga hålla sig till epochen och den fenomenologiska psykologiska reduktionen. Att vara empatiskt, så som den är förstådd inom fenomenologin, är av största vikt vid intervjutillfället.

De konstituenten som hittats kan inte "stå för sig själva" på så sätt att de inte var för sig kan tala för meningens struktur utan ses bara som en essentiell del som formar helheten i fenomenet tillsammans med de andra konstituenterna (Englander, 2007: 188).

Intervjusubjekten

Intervjusubjekten, familjerättssekreterarna, behöver presenteras för att få en bild av vilken variation som finns inom deras erfarenheter. De presenteras tillsammans för att säkra anonymiteten eftersom vissa arbetssätt lätt kan kopplas till specifika kommuner. Om det dessutom är flera saker som är specifikt för någon kommun blir igenkänning desto lättare. Istället ses här nedan den bakgrundsdata som finns representerat inom materialet.

Intervjusubjekten är två kvinnor och en man, en är under 30 år medan de andra två är över 30 år. Två av dem har arbetat som familjerättssekreterare i tre år medan en har gjort det i tolv år. En av de som arbetat som familjerättssekreterare i tre år har varit socionom sedan 2001, de andra två har endast arbetat som familjerättssekreterare under deras tid som socionomer. Alla tre har gått fortbildning i barnsamtal, varav två i samtalsmodellen kallad Norrköpingsmodellen. Två av dem använder tejpingsdockor som samtalsverktyg i vissa barnsamtal men endast en använder sig av Norrköpingsmodellen.

De barn de har velat intervjuas kring är två flickor och två pojkar. Flickorna var sju och elva år medan pojkarna var nio och tio år vid utredningstillfället. Alla intervjusubjekt har presenterat ärenden där det även finns syskon. Två berättade om båda syskonen, varav en med mest fokus på en av dem, medan en inte ville prata närmre om syskonen på grund av anonymitetsskäl. Ett av intervjusubjekten träffar barnen en gång, ett annat träffar barnen oftast två gånger medan det tredje intervjusubjektet träffar barnen minst tre gånger, två gånger för intervju och en gång för barnkommunicering, dvs. att barnet får veta vad familjerättssekreteraren har föreslagit samtidigt som föräldrarna får ta del av utredningen.

Inget av intervjusubjekten har haft en uppföljning där ett barn också har fått samtal. Två av de intervjuade arbetar två och två i alla ärenden medan den tredje gör det i undantagsfall, till exempel vid ärenden tillsammans med en annan kommun. Således är det endast en av dem som oftast sitter själv med barnet i barnsamtal. Den spelar då in samtalet med barnet på en diktafon. De som har en kollega med vid barnsamtal använder sig av denna för att föra anteckningar under barnsamtalet.

Överväganden

Nedan följer metodologiska och etiska överväganden, det vill säga avgränsningar som gjorts och studiens begränsningar. Det är indelat inom varsin rubrik för tydlighetens skull.

Metodologiska avgränsningar och begränsningar

Förtjänsterna med den valda metoden är flera utifrån syftet med studien. Eftersom fenomenologin är en öppen vetenskaplig ansats är inte syftet med studien att avfärda andra studier, teorier eller forskningstraditioner. Syftet är istället att ge något annat, något som inte har getts på området, nämligen en fördjupad förståelse utifrån vad meningen med barns delaktighet är för familjerättssekreterarna. Det är en professionsstudie som dock inte studerar subjektet för upplevelsen, utan det är upplevelsen i sig, delaktigheten, som studeras i syfte att få nya svar på frågor om fenomenet. Samtidigt finns det begränsningar med metoden. Den första att beakta är att den är sprungen ur filosofin och därmed har en svårtillgänglig terminologi och en hög abstraktion (Davidson, 2003: 17). Samtidigt är det en sträng metod som kräver mycket av utövaren. Det har också visat sig i datamaterialet. Det har vid några tillfällen varit svårt att inte helt ägna sig åt vad intervjusubjektet uppehållit sig vid utan istället har en fråga baserat på nyfikenhet hos intervjuaren ställts. Detta har inte haft någon

konsekvens på materialet i stort utan har snarare setts som en lärosituation avseende metoden. De största svårigheterna i insamlandet av materialet är att intervjupersonerna inte sades minnas detaljer vilket innebär att materialet till viss del har en generell karaktär. I och med anonymiteten kunde en del detaljer ändå inte gås in på närmre samtidigt som en hel del detaljer ändå kunde förklaras utifrån en generell arbetsprocess varpå detta inte var ett hinder för studien.

Inom deskriptiv forskning beskriver man vad som presenterar sig precis så som det presenterar sig, utan att vare sig addera eller dra ifrån något. Mer precist är det förtydligandet av meningen av upplevelsen så som den upplevts som står i centrum (Giorgi, 1992: 121f). På detta sätt begränsas även studien till just det som presenterar sig. Första-personstudier har kritiserats för att vara en disciplin utan metod, data, resultat och därmed utan framtid och löfte (Gallagher & Zahavi, 2008). Detta sägs utifrån antagandet att vetenskaplig objektivitet kräver ett tredje-personsperspektiv på det observerade fenomenet (Gallagher & Zahavi, 2008: 14). Det är dock viktigt att tydliggöra att den fenomenologiska metoden inte är ateoretisk utan den handlar om att vara medveten om den teori som metodologi grundar sig på (Davidson, 2003: 17). Deskriptiv metod kan också kritiseras för att endast återge information och inte bidra till någon ny kunskap utifrån den information som finns tillgänglig. Resultatet som eftersöks är dock meningen med barns delaktighet på en generell nivå vilket inte går att få på annat sätt än att intervjua subjekt som har erfarenheter av det. Den nya kunskapen som fås är just en struktur kring delaktigheten så som intervjusubjekten presenterar det var för sig men som har satts ihop till en meningsstruktur för en djupare förståelse. Den kritik som metoden därmed får kan å andra sidan ses som dess styrka. Det handlar alltså inte om att addera erfarenheter på varandra utan skönja en meningsstruktur som bildas genom ihopsättandet av meningen som presenteras. Denna typ av grundforskning är något som Vetenskapsrådet (2011) har formulerat sig kring; att viljan att söka efter sammanhang och att kunna förklara även gäller sådant där vi inte direkt frågar efter en användning eller tillämpning. Vad som är satt på förhand i denna studie är bara metoden och viljan att söka förståelse istället för förklaringar. ”Senare kan resultaten även visa sig vara goda instrument för att befrämja sådant som vi uppfattar som användbart och samhällsnyttigt. Men det ligger i forskandets natur att vi i förväg inte helt kan veta vart dess resultat leder oss. Önskan att veta och förstå är många gånger en tillräcklig motivering för forskning” (Vetenskapsrådet, 2011: 30).

Det faktum att uppsatsen handlar om barns delaktighet och samtidigt inte låter barn vara delaktiga i studien behöver diskuteras. Enligt Davidson (2003) har kvalitativ metod fått kritik

för att bara representera perspektiv från artikulerade, intelligenta, välsocialiserade vuxna och ignorerar eller förnekar erfarenheter från mer marginaliserade, mindre ”vocal” grupper (Davidson, 2003: 7). Denna uppsats fokuserar privilegierade vuxna; vita akademiker med lönearbete. Det är dock samtidigt ett val att göra en studie om professionen som hamnar emellan klienterna, lagstiftaren och forskaren och bedriver det praktiska arbetet som de andra har åsikter om och få veta mer om meningen inom den professionella kontexten. Samtidigt hade en studie också behövts avseende barns mening med fenomenologin som utgångspunkt vilket möjligheterna för, i uppsatsens inledande skede, också undersöktes. Det är dock svårt i en uppsats på denna nivå motivera val av barn som informanter i och med den etikprövning och det extra arbete som i och med detta krävs. Intervjusubjekten har valts utifrån att det är de som (oftast) bestämmer graden av barnets delaktighet, dels genom socialstyrelsens riktlinjer och dels den egna bedömning som görs på arbetsplatsen och av familjerättsekreteraren själv beroende på utredningens art, barnets utsatthet, föräldrars samtycke eller brist på det. För att få en förståelse för vad meningen med barns deltagande i VBU-utredningar är eftersöktes förståelse inom ramen för tjänstemannaperspektivet. En fördjupad förståelse av barns upplevelser kring att komma till tals och vad meningen med deltagande är för dem är dock fortsatt av stort intresse.

En annan begränsning är antalet intervjusubjekt i studien. Detta är inte ett metodfel, då Giorgi (2009) förespråkar att det är minst tre olika narrativ som behövs för att säkerställa den generella strukturen som riktig, vilket har tagits upp under avsnittet tillvägagångssätt. Eftersom intervjusubjekten har intervjuats vid två tillfällen har materialet varit rikt. Hade ett av intervjusubjekten emellertid inte gett någon rik beskrivning hade det varit tvunget att söka fler intervjusubjekt.

Eftersom metoden vill framhäva psykologiska aspekter av fenomen och upplevelser behöver även detta diskutera i förhållande till att det inte bara är intervjusubjektens psykologiska erfarenheter som är intressanta då de även måste förhålla sig till socialt arbete som praktik och profession. Det är i rollen som familjerättssekreterare de intervjuas, inte som ”ordinary persons” som Giorgi uttrycker det (2009: 96). Så frågan är i vilken grad de kan tala utifrån den naturliga attityden. Då jag som intervjuare också är familjerättssekreterare är det en omfattande förförståelse som behöver parentessättas, inte bara egna föreställningar om vad barns delaktighet innebär i praktiken utan även kunskapen om hur de styrande institutionerna ser på det, så som lagstiftare, socialstyrelsen samt FN genom barnkonventionen. Vad jag eller professionen som sådan har för förståelse om vad barns delaktighet innebär är i studien inte

intressant per se, utan det är meningen med barns delaktighet för de praktiker som i denna studie är intervjusubjekt som fokuseras. Därför är det psykologiska perspektivet en grund för att kunna göra det mer begripligt. Utarbetandet av de psykologiska meningarna till mer generella strukturer gör metoden anpassbar till studier som berör socialt arbete då det är strukturer på en högre nivå som man intresseras av. Det kan därmed handla om vad meningen är för dem personligen men också för dem som familjerättssekreterare.

Etiska överväganden

Etisk forskning innebär att den stärker deltagarna och att lojaliteten finns hos dem, framförallt när det gäller sårbara grupper, och att deltagarna har nytta av den (Källström Cater & Överlien 2008: 29 ref till Denzin 1989 samt Peled & Leichtentritt, 2002). När det gäller forskning på familjerättssekreterare har de i flera studier kritiserats utifrån sin hantering av barns deltagande i utredningar. Detta är något som kan skapa misstänksamhet inför medverkan i nya studier. Studierna som framfört brister i handläggningen har dock varit till nytta för brukarna, dvs. barnen, vilket kan anses vara ett prioriterat mål. Det kan också anses vara till nytta avseende professionell utveckling. I föreliggande studie fokuseras erfarenheter av barns delaktighet utifrån "goda" exempel i syfte att få en större förståelse vad familjerättssekreterarna uppfattar meningen med delaktigheten är. Det är tänkbart att det är lättare att utforska delaktighet när man anser att det har förekommit än inte, oavsett har den fenomenologiska inställningen inneburit en hög grad av respekt för intervjusubjekten.

Vid genomläsningen av första intervjun blev tvetydigheter på ett fåtal ställen uppenbara vilket återfördes till intervjusubjektet för ett förtydligande med utgångspunkt i vikten av intervjuarens förståelse av intervjusubjektets upplevelse. Detta för att dels ge intervjusubjektet en möjlighet att förtydliga och dels resonera mer kring sitt tidigare svar. Syftet är alltså inte att på något sätt konfrontera intervjusubjektet eller avfärda det som motsägelsefullt utan intervjuaren håller genomgående en empatisk hållning, så som den förstås inom fenomenologin, för att söka en djupare förståelse (Eriksson, 2015: 35; Englander, 2014).

Genom att använda den fenomenologiska metoden är även mycket vunnet avseende att behandla intervjusubjektens narrativ på ett etiskt korrekt sätt. Genom den fenomenologiska metoden förtydligas intervjusubjektens svar istället för att tolkas eller försöka förklaras genom en teori. Det är meningen som är det viktiga och därför är det viktigt att det är så detaljrikt som möjligt vilket minimerar risken för att intervjusubjekten inte känner igen sig i vad som återges (Vetenskapsrådet, 2011)

I samband med intervjuerna har ett muntligt informerat samtycke inhämtats. Information om studiens syfte och vad det innebär att delta har givits skriftligt (bilaga 1) inför första intervjun och muntligt vid första intervjutillfället. Intervjusubjekten har blivit informerade om att de medverkar anonymt och att de när som helst under studiens gång har möjlighet att avbryta sin medverkan. Samtliga intervjusubjekt har garanterats anonymitet och i samband med detta uttryckt oro kring att ärenden och därmed familjer ska kännas igen vilket har tagits särskild hänsyn till i resultatredovisningen. Dels har kön både på barn och familjerättssekreterare avidentifierats och dels redovisas inte citaten som tillhörande något särskilt intervjusubjekt. Även vissa omständigheter i ärendena har ändrats så att det inte ska vara igenkännbart. Intervjusubjekten har sedan fått möjlighet att läsa igenom citaten innan det skrivits ut i studien.

5. Resultat

I resultaten som presenteras nedan kommer först den essentiella strukturen av fenomenet barns delaktighet i VBU-utredningar presenteras. Det är en eidetisk generalisering och inte en empirisk eller induktiv slutsats. Den essentiella strukturen följs av de konstituenterna som bildar strukturen och som strukturen därför är beroende av. De tre konstituenterna som har identifierats kan inte själva bära upp strukturen för fenomenet utan det är deras sammansättning som utgör den eidetiska strukturen av fenomenet (Englander, 2007). Konstituenterna kommer presenteras genom citat och variationer för att tydliggöra resultatet samt för att göra datamaterialet transparent. Detta också för att få läsaren att lära känna materialet närmre (Halling, 2002) samt för tydliggöra transformationen av rådata till humanvetenskap (Englander, 2007: 189). Datamaterialet kommer först i ett senare avsnitt analyseras i dialog med den fenomenologiska ansatsen och vad som tagits upp under avsnittet kunskapsläge. Detta för att tydliggöra det tredje steget i Davidsons fenomenologiska metod.

Essentiella strukturen av meningen med barns delaktighet

Meningen med barns delaktighet är för familjerättssekreterarna en fördjupad förståelse av barnets levda erfarenhet. Delaktigheten anpassas till det enskilda barnet samtidigt som det innehåller en generell struktur. Arbetssättet anses vara viktigt för delaktigheten och har

utformats utifrån en övertygelse om att det är det bästa för barnen. Det är därmed väl avvägt hur barnet bemöts, görs delaktig samt hur barnets upplevelse återförs.

Generell delaktighet är eftersträvansvärt och en viktig beståndsdel av utredningsförfarandet. Delaktigheten förklaras utifrån ett rättighetsperspektiv samtidigt som operationaliseringen av delaktigheten beror på familjerättssekreterarens syn på barns generella och individuella behov av skydd. Delaktigheten särskils samtidigt från anpassning, skyldigheter och ansvar, då det är något som istället åligger familjerättssekreterarna.

Information till barnet samt barnsamtalen beskrivs som det grundläggande i familjerättssekreterarnas delaktiggörande. Informationen skapar tydlighet, förutsägbarhet och transparens. Det bidrar enligt familjerättssekreterarna med en känsla av sammanhang för barnet tillsammans med trygghet inför barnsamtalet. Barnsamtalet genomsyras av empati, respekt och en nyfikenhet kring barnets upplevelse. Det är även genom barnsamtalet delaktigheten fördjupas. Det är av stor vikt för familjerättssekreteraren att barnet känner sig bekväm och därför balanseras samtalet mellan att inte vara för ytligt innehållsmässigt och inte för besvärligt för barnet. Genom empatin fördjupas berättelsen och även förståelsen av barnets situation. Barnets upplevelse ses inte enbart som verbal utan också kroppsspråk och barnets observerade samspel med föräldrar är alla delar av familjerättssekreterarens förståelse av barnets levda erfarenhet.

Familjerättssekreterare använder sig även av den kunskap den fått om barnet för att öka barnets upplevelse av delaktighet för att fördjupa barnets berättelse ytterligare. Genom att inte enbart fokusera på barns vilja öppnar familjerättssekreteraren upp för en mer holistisk förståelse av barnet. Detta är vad som sedan ligger till grund för bedömningen av barnets bästa. Genom tydligheten, empatin och delaktigheten samt utbyte av information ser familjerättssekreteraren en klarnande bild av barnet vilket möjliggör en mer grundad bedömning i sakfrågan.

Informera och respektera barnet

Den första av konstituenterna för meningen med barns delaktighet presenteras nedan. Det rör framförallt den information som familjerättssekreterarna ger barnet samt den respekt man möter dem med. Detta är en akt av delaktighet samt en förberedelse för ytterligare delaktighet i form av att komma till tals.

Utgångspunkten för kontakten med barnet är att det är barnets rättighet att komma till tals samt att tingsrätten förväntar sig att de ska träffa barnet. Den första informationen ges indirekt genom att familjerättssekreteraren ber föräldern förbereda barnet på hembesöket och ger tips om hur föräldern kan prata med barnet om det. Detta görs eftersom att förbereda barn underlättar det framtida utredningsarbetet för familjerättssekreteraren men också delaktigheten i sig. Efter detta upprepas informationen under alla tillfällen familjerättssekreteraren träffar barnet, oavsett hur många gånger det sker. Detta för att det anses svårt för barnet att ta in all information på en gång samtidigt som det känns ”schysst” att berätta samma sak igen, även om det kanske inte är lika ingående alla gånger. Informationen är dock inte bara avsedd att förtydliga hur kontakten kommer se ut:

Det är ju en berättelse som innehåller flera olika saker liksom att domaren måste bestämma det som är det bästa för barnet, inte det som är det bästa för pappa eller bästa för mamma, så att det ger liksom en tydlighet för barnet kanske [...] Att också ges möjlighet att påverka sin situation

Informationen till barnet om arbetsprocessen är således ett sätt att berätta att det är barnet som är det viktiga och att det är vad familjerättssekreteraren utgår ifrån. Det finns en variation i detta och det handlar om att det inte bara är för barnens skull som informationen lämnas.

Dels att föräldrarna ska höra vad man säger, vad man lämnar för information, att båda [föräldrarna] ska få samma chans att höra vilken information man lämnar men att barnen ska veta vad som gäller framförallt liksom.

Det finns ytterligare en dimension av att föräldrarna involveras som tydliggör att det i slutändan ändå handlar om att det görs för barnets skull. Genom kontakten med föräldern ser barnet att föräldern ser familjerättssekreterarna som okej personer och att det i sin tur inger barnet trygghet.

Föräldrarnas involvering tillsammans med sammanhangsmarkeringen är därmed en inledning till att barnen ska berätta om sin levda erfarenhet. Samtidigt syftar förberedelsen med föräldern och informationen till barnet att särskilja sin roll från andra personer i barnets närhet, framförallt som något annat än en kompis. Barnet ska veta syftet för kontakten och att den kommer vara kortvarig:

När jag presenterar mig för barn sen så blir det att, att jag får anpassa mig till efter barnets ålder och, och mognad till att förstå vem jag är [...] Jag vill samtidigt att de ska få möjlighet att veta att jag kommer dit som en person som ska träffa dem i ett visst sammanhang. Jag är utredare och de behöver så snart de träffar mig att jag har en, jag har en roll, jag har ett uppdrag här, jag är inte en

person som ska finnas med länge, jag är inte en person som ska vara en kompis utan jag har ett syfte och det behöver de, det har de rätt att veta

Som blir tydligt i citatet nedan är det inte bara viktigt med vilken information som ges utan även när den ges.

Det brukar jag göra ganska snabbt, så att man inte så här börjar fika och sen efter en kvart ska vi börja prata om vilka vi är [...] det är inte säkert att föräldrarna har berättat, alltså ibland är det ju föräldrar som säger att jag är deras kompis eller nåt [...] och det vill man ju helst inte hamna i så att bara för att för att det inte ska uppstå någon osäker, eller otydlig situation för barnet att man ganska tidigt klargör att det är därför vi är här

Förutom att informationen ska vara åldersadekvat så ska den vara tydlig. De tydliggör också att de inte bestämmer utan att en domare gör det, dock kan det variera avseende när information kring tingsrättens eller domarens roll lämnas. Detta gör en av familjerättssekreterarna vid barnsamtal istället för att:

Jag vill inte försätta barnen i någon position där de ska svara på frågor framför den andra föräldern eller i ett rum där de kanske inte känner sig trygga för jag har ju inte varit där mer än en kort stund så det är svårt för mig att läsa av till dess

Familjerättssekreteraren är således mån om barnets trygghet.

Att förtydliga sin roll handlar om att inom ramen för denna uppfylla barnets rättigheter:

Barnet har rätt till information, barnet har rätt att, att veta varför vi är där. Då kan jag inte gå in i ett hembesök eller i ett samtal utan att barnet har fått möjlighet att förstå vem jag är [...] det att lyfta fram barnets rättigheter före allt annat så menar jag att det har lett till diskussioner till att det är just det här som vi behöver visa för barnen för det är de som ska förstå oss bäst. Det är de som ska ta mest plats.

Precis som barnet har rättigheter att komma till tals talar också en familjerättssekreterare om barnets rättigheter överlag som en språngbräda inför utredningsprocessen:

Att få leka med sina kompisar [...] man har rätt att gå i skolan [...] att få känna att det är skönt att vara hemma, att det är tryggt [...] för att [...] stärkas upp och liksom ge en plattform ändå för barnet [...] att uttrycka sig, det är ändå trots allt nånans, vi bär den här konflikten kanske med oss in men det är ju barnen som har rätt till sina föräldrar och inte tvärtom

Frågor från barn i samband med information kan ge en större inblick i barnets situation och visar också på hur barnet själv gör sig delaktig. Ett barn som ställer frågor uppfattas sätta sig in i situationen utifrån den information den fått. Genom att ställa en fråga upplevdes barnet ha

fått utrymme, men också tagit utrymmet som getts. Denna familjerättssekreterare tydliggjorde även sin inställning till barns delaktighet i samtal med barnen och gör barnen delaktiga även i beslutet om att komma på samtal:

Jag informerade [barnet] om att jag [...] gärna ville ha barnsamtal om barnen ville gå med på det [...] Jag förklarade att bara utifrån hur gamla de är så är tanken från mig att de ska få ha enskilda samtal men att det också är upp till barnen vad de vill. Det här är barn som har varit föremål för [...] barnvårdsutredning också så att de har befunnit sig i sådana sammanhang innan [...] och där tänker jag att det är viktigt att lyssna till om de vill komma och sitta i samtal igen eller inte

En familjerättssekreterare brukar som sagt inte ta upp information om tingsrätten och domaren under hembesök, det är även en del andra saker som man väljer bort under hembesöket:

De berättade mest, jag tror inte vi frågade så mycket, man brukar ju på hembesöken inte fråga så mycket laddade frågor [...] utan det är mest var ligger din skola, har du dina kompisar här i närheten, vad gör du på fritiden, man kan fråga så här, om du ska till pappa brukar du cykla eller hur tar du dig dit, hur långt är det emellan och sånt där men inte, man går liksom inte in på svåra bitarna på hembesöket utan då är det mer så hära bara, allmän beskrivning av barnets eller, hur ser barnets vardag ut liksom

Därför gör det heller inte något om barnet är reserverat eller sysslar med sitt egna under barnsamtalet:

Man gör inte nödvändigtvis så mycket, om barnet inte [...] visar nån liksom öppenhet gentemot mig som är utredare när jag är hemma [...] utan då är det så det är liksom [...] jag blir ju inte huvudaktör under hembesöket, det är liksom inte planen

Under hembesöket är det således för denna familjerättssekreterare inte kontakten med barnet någon del av delaktigheten förutom informationsbiten, vilket är en variation i förhållande till familjerättssekreteraren som använder hembesöket för att boka in barnsamtalstider:

Oavsett tycker jag att det är barnen som ska få säga, 'ja jag vill komma på samtal' eller 'ja, det går bra'. Jag tycker att det är barnen som ska få möjlighet att möta min [...] tid. [...] De här barnen hade ju fritidsaktiviteter så därför var det också viktigt att det inte togs [...] från deras stunder när de mår bra [...] I detta fallet så såg ju jag det mest som att skolan var viktigast eftersom de missade så mycket [...] men sen generellt så tycker jag att ska ett barn få komma på ett enskilt samtal så behöver den ju också vara en del utav sammanhanget, att det ska bli begripligt

En annan familjerättssekreterare som inte bokar in samtalen tillsammans med barnen tar ändå hänsyn till barnets vardagsliv genom att lägga tiderna vid klockan 14-15, det vill säga efter skoltid. Emellertid säger samma familjerättssekreterare som meddelar alla tider, hembesök och samtal per post innan att det går att justeras i efterhand om det är fel boendevecka som hembesöket är inbokad på.

Det är ju nåt vi inte lägger oss i vem som kommer hit med barnen, då säger vi såhär att det får ni lösa, samma sak med hur barnen transporteras till och från hembesöken om det nu inte är den förälderns ordinarie dag att ha barnen så säger man 'men vi hoppas att barnen är där, ni får lösa det, vi lägger oss inte i, vi kommer inte liksom hålla på att ringa emellan er [...] det brukar vara min approach iallafall, att man inte går in och styr upp det liksom åt dem utan att 'vi väntar oss att barnen är hos båda föräldrar på respektive hembesök och ni får ta ansvar för att det blir så'

Här ser vi då variationerna i hur man planerar arbetsprocessen. Det är dock fortfarande för alla en medveten strategi, även om familjerättssekreteraren i detta fall inte förklarar mer ingående om varför det är viktigt.

Informationen som ges till barnen handlar förutom om att tydliggöra ens uppdrag och roll också om att normalisera situationen för barnet genom att säga att man träffar andra barn:

Att man säger att 'ja men vi jobbar på [familjerätten] och vi träffar jättemånga barn och föräldrar och föräldrarna tycker olika om hur barnen ska ha det och var barnen ska bo' och då och sen om det är så här pass stora barn [...] då brukar jag även förklara lite kort om domstol, vad är en domstol och vad är familjerätten men liksom på en ändå ganska översiktlig nivå [...] dom brukar inte träffa barnen och därför ber dom oss om hjälp med att prata med barnen för att barnen ska, dels för att barnen ska få information och för att barnen ska få möjlighet att berätta hur de har det och om det är något speciellt som man tycker är viktigt och som barnen vet hur de vill ha det får man, ska man få möjlighet att säga det men man behöver inte

Här ser vi dels att domstolen är något som tas upp om barnet är äldre och dels att genom att berätta hur man brukar göra för barnet också ger en slags instruktion om vad som förväntas samt förklarar barnets rättigheter. Barnet har rätt att berätta hur den vill ha det men innehar också rätten att avstå.

Angående de yngre barnen och delaktighet i att bestämma tider så en familjerättssekreterare:

Den kan ju bli så delaktig som möjligt tänker jag. Och dom små barnen där går det ju inte att göra på samma sätt men, alltså att bestämma en tid, men det går ju att göra det så begripligt som möjligt

i ett barn, alltså i själva samtalet istället. Men ju äldre de blir och ju mer det liksom finns förmåga att påverka så tycker jag absolut att de ska ha möjlighet att göra det

Familjerättssekreteraren visar på en vilja att göra de yngre barnen delaktiga vilket även åter ses hos de andra. Dock visar denna familjerättssekreterare att det finns gränser för vad som är möjligt när det kommer till information.

Alltså vi ger ju åldersanpassad information till alltså det är ju ner till ganska låga åldrar egentligen eh, ner till fyra, ner till vi har ju haft barnsamtal också med barn som inte ens har varit fyllda fyra [...] men visst, någonstans går där ju en gräns för vad man kan komma med den informationen

Angående att fråga de yngre barnen saker på hembesök säger en familjerättssekreterare att:

Det är mer att de ska få säga nånting, inte att det ska vara som värsta informationskällan och att jag ska få höra barnets innersta vilja, de ska ändå ha fått nån sorts fråga om vad dom tänker och tycker liksom. [...] men det brukar vara ganska oladdat när jag har gjort det. Annars gör man det ju inte, det brukar inte vara läge annars om det är nånting mera dramatisk karaktär

Att delaktigheten ser olika ut beroende på ålder visas också genom följande citat som handlar om de äldre barnen, eller större som familjerättssekreteraren beskriver dem:

Vad är dom större? är det mellan 13-18 och om det nu är det så tänker jag att kanske mellan 16 till 18 så kollar man ju på sånt liksom, hur pass, då kanske barnet kommer själv hit, då följer inte förälder med på samtalet [...] och då ringer man själv till barnet eller ungdomen och kommer överens om när man ska träffas och så [...] ett barn i den åldern får ju liksom ja, en annan liksom möjlighet, man bjuder in på ett annat sätt tänker jag

Familjerättssekreterarna beskriver härmed hur de gör för att ge barnen så pass stor delaktighet som de uppfattar att barnet kan härbärgera, vilket åldern är ett mått på. Ju äldre desto mer har den själv att säga till om och därmed en större delaktighet.

Förstå och bekräfta barnet i samtalet

Informationen till barnet är också betydelsefull i den andra konstituenten som handlar om hur den levda erfarenheten hos barnet framträder för familjerättssekreteraren genom barnsamtalen. Att vara tydlig med information om vem man är och ens uppdrag är även viktigt inför barnsamtalen:

Skulle jag leda in den på ett utredande samtal utan att förklara varför jag gör det så kan det [...] leda till att barnet säger nånting som den egentligen inte är bekväm med att säga till mig som

utredare, det kan leda till att barnet känner sig sviket, det kan leda till att barnet ja, det känner sig förvirrat

I resonemanget kring information finns således även en konsekvensanalys av vad det skulle innebära att inte vara tydlig med barnet. Tydliggörandet av premisserna kring barnets delaktighet ser dock en familjerättssekreterare även svårigheter med. Hen kallar det en paradox och menar att barnen kan bli mer återhållsamma om de får veta vem som läser den färdiga texten. Även om det inte benämns som en paradox av alla så är återhållsamheten något de alla förhåller sig till och även anser att barnet ska ha möjlighet att anpassa sig till. Man kräver därför ingen åsikt av barnen, utan istället förtydligar att de har rätt att avstå.

Barnsamtalen är forumet för den mer djupgående förståelsen då familjerättssekreteraren inte förhåller sig lika ytligt som i hembesöket. Det är därmed barnsamtalen som anses vara det primära forumet för delaktigheten. Barnet kan dock höras även i andra sammanhang, t.ex. på hembesök, men familjerättssekreterarna ser inte det som det bäst gångbara. När det gäller de yngre barnen kan det dock vara det enda sättet för dem att göra sig hörda.

Nu hade jag en som var fyra som hade sagt på hembesöket att 'jag vill inte träffa min pappa' [...] då skrev jag det, [...] Men man kan ju inte dra så stora växlar av det [...] det väger inte så tungt sen i bedömningen liksom, men om de ändå har sagt nånting så tycker jag att man kan skriva det

Barnsamtalen erbjuder störst möjlighet till delaktighet eftersom vad som uttrycks under ett hembesök av ett yngre barn inte har någon större inverkan på bedömningen. Möjligen sätter detta fingret på svårigheterna när det gäller de yngre barnen.

Definitionen av barns delaktighet den kan man ju liksom se på lite olika sätt [...] om den finns eller inte men, det är ju inte så att barn under en viss ålder inte ska vara, att det inte ska vara någon delaktighet för barnet liksom

Även om man ser svårigheter med att göra de yngre barnens röster och situation hörda på samma sätt som de äldre är delaktigheten dock inget man anser bara är de äldre förunnat. Formen för barnsamtal gör det dock svårare för de yngre att delta på samma sätt.

Tanken är att barnet ska ha möjlighet att ”berätta om sina känslor och sina upplevelser och det som är sant för barnet”. Samtidigt framhåller en familjerättssekreterare att det inte handlar om att avslöja någon sanning och inte heller lura information från barnen. På grund av risken för påverkan från föräldrar anses det dock viktigt att tydliggöra att det är barnets upplevelser som eftersöks, inte föräldrarnas. Detta också för att öka barnets känsla av sammanhang men också för att familjerättssekreteraren lättare ska få en bild av barnet.

Genom detta förhållningssätt går det också att få information trots att barnet har svårt för att vara konkret:

Det var inte jättelätt för [barnet] att liksom befinna sig i det konkreta, däremot [...] kom [det] fram en väldigt tydlig bild av just det här med närhet till förälder [...] till kompiskontakter och sådant. Så att genom det så [...] fick vi reda på väldigt mycket i samtal med [barnet]

Genom samtalet skapas inte bara en bild utan en förståelse, även om barnet inte ger svar på alla konkreta frågor. Det handlar även om att anpassa eventuellt skydd av barnet till risker samt vad man tror att barnet klarar av. Det kan handla om hur man hanterar vad de säger, vilket tagits upp tidigare, eller om barnet under samtalet ger uttryck för något särskilt. Det kan till exempel handla om att ett barn blir ledsen:

Jag tycker inte det är nånting, nån vinst i sig att barnet blir jätteledsen och att man ska dra nån slutsats av det utan [...] man ska inte göra det onödigt svårt för barnet så jag släppte frågan, vi hade ju såklart kunnat gå vidare och bara: vad tyckte du, varför började du gråta och vad var det som var så jobbigt? men det kändes som att det hade blivit för svårt för henne.

En annan familjerättssekreterare stämmer in och säger att:

Man backar och går tillbaka till något som är mindre, möjligtvis mindre laddat, alltså har man första gången närmast sig lite svårare frågeställningar i kontakten med barnet så kan man ju backa för att sen kanske komma tillbaks

En familjerättssekreterare särskiljer vilken typ av innehåll som ger möjlighet till förståelse och därigenom förtydligar vad som inte är eftersträvansvärt:

Ibland kan ju barn beskriva jätteingående, en speciell händelse och det brukar jag inte ha med, utan man får liksom ha respekt för att dom är barn [...] Alltså jag tänker inte att barnsamtalet ska vara en informationskälla där jag ska få information om hur, om en viss händelse eller om en förälders egenskaper, alltså det är ingen faktakälla liksom, det är inte det som är syftet med barnsamtalet

Respekten för dem som barn likställs ovan med att inte avkräva fakta utan det är något annat som söks, en berättelse och barnets upplevelse. ”Det är mer en beskrivning av [...] vardagslivet”, den levda erfarenheten, som familjerättssekreteraren vill få en bild av. En annan familjerättssekreterare skiljer ut sig något från de andra två, vilket verkar hänga ihop med att hen använder sig av en särskild intervjuteknik. Variationen ligger här i att meningen med frågorna först för denna familjerättssekreterare verkar vara att få en mer faktabaserad berättelse, något som en av de andra familjerättssekreterarna ovan så tydligt ville undvika.

Jag lät [barnet] berätta om det, försökte, med dom här olika frågorna vad, hur, när, varför, med vilka, kartlägga hur det hade sett ut vid de här situationerna [...] men det var också, användandet av 'berätta' [...] som gjorde att jag kunde få en bild av hur det såg ut

Även om det först verkar vara fakta som eftersöks så tydliggörs det i citatet ovan att det även är barnets upplevelse som fokuseras, barnets bild av hur det var.

Genom att lyssna så händer också saker i mötet med barnet vilket ger ytterligare förståelse för barnets livsvärld. Genom att spegla tillbaka och visa barnet i handling att det finns en förståelse så fördjupas berättelsen. Samtidigt breddas samtalet och i dialog kan de utforska andra möjligheter. Avsikten är att ”be barnet berätta och sedan utgå från barnets upplevelse när du ber om följdfrågor, berätta mer om det ena eller det andra. Att följa barnet.”

Detta beskrivs närmre av en annan familjerättssekreterare:

Jag tänker ändå att det är relevant att liksom försöka skapa en relation liksom och då behöver man vara närvarande och i största möjliga utsträckning [...] möta individen där individen är [...] Att i barnsamtal vara extra följsam, flexibel [...] alltså att intressera sig för alla delar egentligen i barnens liv [...]

Närvaron innebär följsamhet som i sin tur innebär att ta del av hela barnets upplevelse och vardag, även fritidsaktiviteter, skola och relationer till kompisar. För att fånga vardagen och upplevelsen hos de yngre barnen använder sig två av familjerättssekreterarna av tejpingsdockor vilket de anser blir tydligare för vissa barn. Användandet av olika tekniker för att öka delaktigheten handlar också om att hantera och hjälpa barnet i förhållande till de svårigheter det kan innebära för barnet att vara med i utredningsprocessen:

Det är ju föräldrarna som stämmer in till tingsrätten men det är ju barnen som blir utsatta för den här utredningen och det är oftast barnen som blir otroligt utsatta för föräldrarnas olika former av konflikter och därför tänker jag att det är nyttigt att hela tiden utmanas och utvecklas hur jag ska kunna göra det bättre för barnen för att dom ska kunna vara delaktiga, för att dom ska förstå och för att det ska bli så bra som möjligt för dom

Utvecklingen hos familjerättssekreteraren syftar enligt denna vinjett primärt till att göra det bättre för barnen.

Följsamheten är också något som de tänker på avseende den information de redan besitter om barnet. Det är under barnsamtalen familjerättssekreteraren kan delge barnet vad den redan vet om barnets situation och på så sätt lyfta ansvar från barnet:

I det här ärendet så [...] försökte jag utmana mig själv i [...] att vara tydlig med att 'den här informationen har jag tagit del av, vad tänker du om det' eller 'hur ser du på det', utan att barnet ska känna sig ansvarigt i att 'nu ska jag svara på den här frågan om hur mamma mår' eller 'nu ska jag få ansvar i att mamma är psykiskt sjuk'

Här handlar det om att bekräfta barnets situation genom att tydliggöra vad som redan är känt för att också få barnets bild av det. I just detta ärende hade barnen under första samtalet även sagt sig vara utsatta för våld av en av sina föräldrar vilket gjorde att familjerättssekreteraren såg till att bekräfta barnens upplevelser och ge dem ”stöd i att det som hände var fel”.

Tydliggörandet vilken information man som familjerättssekreterare besitter anser de alla är viktigt, även av respekt till barnet:

Jag tycker det är ganska fair att man liksom, man berättar lite om vad man redan vet om barnet, det är inte så att [barnet] kommer hit och är ett blankt blad, jag vet rätt mycket om [barnet] redan och det finns ingen anledning, tycker jag, att låtsas som att jag inte vet nåt.

Detta sätt att bemöta barnet anses vara särskilt viktigt då barnet varit utsatt:

Till exempel om det är ett barn man vet har varit utsatt för våld så tänker jag att ja, det kan man säga, jag vet detta [...] det är liksom ingen förhörssituation [...] alltså man måste göra det bekvämt för barnet och göra det möjligt för barnet att ha ett samtal [...] så blir inget hemligt liksom

Det framhålls dock även som viktigt att inte berätta för mycket om vad vardera föräldern sagt ”men ändå att man [...] visar på nåt sätt att 'ja men det här känner jag ändå till' liksom”.

Hur man frågar i detta sammanhang är viktigt för familjerättssekreteraren utifrån att barnet inte ska hamna i lojalitetskonflikt i förhållande till en förälder:

Det ska ju inte bli en besvärlig situation för barnet där den [...] känner att den måste lämna ut en förälder eller så utan man får ju fråga på ett sätt som gör att det blir som en dialog liksom [...]

Samtidigt framhåller en familjerättssekreterare att det är viktigt att inte delge sina egna tankar innan barnet formulerar sina. För denna familjerättssekreterare handlar det om att inte ”komma med förutfattade tankar” på grund av att det är en tvist och att det finns två sidor som står mot varandra.

Där är det viktigt att dom får leda mig in på deras verklighet [...] Det är viktigt att jag inte [...] redan har bestämt mig eller fått en uppfattning om hur deras verklighet ser ut innan jag träffar dem

I detta citat blir det tydligt att familjerättssekreteraren inte heller vill styra barnet, utan istället låta sig själv styras. Det är också en möjlighet för familjerättssekreteraren att fyllas av barnet istället för av föräldrarna eller annan information i handlingarna:

Träffar vi barnet tidigt i processen [...] så fylls vi mer av [...] barnet och barnets berättelse och känslor och [...] blir mycket bättre själva på att jobba utifrån barnperspektiv, också i samtal med föräldrarna, för det är ju jätteviktigt det också

Det blir en medveten strategi att fyllas av barnet redan från början och förutom att hålla sig till barnets upplevelse för sin egen del är det viktigt att snabbt ta upp det med föräldrarna också:

Det finns ofta undantag, variationer, i arbetssättet beroende på omständigheter i respektive ärende. Det kan tex handla om att man kommer fram till något som kräver fler samtal med barnen, att barnen skulle få möjlighet att reflektera över vad en flytt skulle kunna innebära mer än bara byte av bostadsplats. Det gav också en möjlighet till att vara extra tydlig med grunden för den bedömningen som familjerättssekreteraren lutade åt.

De var lite nervösa och oroliga och de var nog inte på det klara med hur det skulle se ut eller vad jag skulle komma fram till [...] det var kanske det också som gjorde att jag upplevde [ett av barnen] som lättad att när jag kom med 'det här tänker jag, det här har jag sett' [...] det får inte se ut så här och det måste jag göra nånting åt, därför kommer jag föreslå detta'

Här tydliggörs alltså vad familjerättssekreteraren gjort för bedömning dels utifrån vad barnen berättat men också vad familjerättssekreteraren uppfattat i övrigt. I detta samtal återförs dock inte bara den bedömning som familjerättssekreteraren gjort utan den kollas av med barnen för att få veta hur de ser på det. Det är alltså i dialogform och inte en envägskommunikation samtidigt som det inte heller är barnet som ska avgöra saken. Detta återses även hos de andra två som i exemplet nedan på ett lite olika sätt:

Med det materialet vi hade så kunde vi liksom i ett samtal liksom förmedla till [barnet] att vi förstod att det kunde vara så här [...] och då uttrycktes ju det tydligt för [barnet] liksom att [...] det fanns en av föräldrarna som [hen] inte fick så mycket tillgång till och som [hen] ville ha

Precis som att information ges till barnen vid flertalet tillfällen togs också samma frågor upp under flera samtal, i alla fall med dem som hade fler än ett samtal för att se att barnen hade samma uppfattning genom hela processen.

När det gäller situationer där en förälder anklagas för att påverka barnet på så sätt att barnet inte är fri att uttrycka sin egen mening kan det innebära ett särskilt förhållningssätt från familjerättssekreterarens sida. Det kan handla om att man tänker på att vara särskilt noga med

att fråga barnet samma frågor gällande båda föräldrarna eller titta särskilt noga på samspelet mellan barn och förälder. Det kan också anses vara särskilt viktigt att barnet har enskilda samtal samtidigt som det inte är något som ska gå före barnets behov.

Jag tänker att det är fortfarande är upp till mig att förhålla mig till om barnet vill ha med sin förälder, oavsett vad som [...] är anledningen, [...] Jag får inte gå för långt och tvinga in den in i ett rum själv med mig för då kommer det inte bli ett bra samtal ändå

Vem som är med i samtalet anses ovan vara familjerättssekreterarens bedömning utifrån barnets önskemål och behov. När en förälder är med i samtal så medför det vissa problem men framförallt i förhållande till hur samtalet ska bedömas av domstolen eller advokaterna.

Vi försöker ju vara ganska bestämda mot barnen att, 'nej [föräldern] får vänta utanför' men det går ju inte med nån som är jätteledsen, [...] det är självklart att man hämtar föräldern liksom när barnet blir jätteledsen. Annars hade det varit omänskligt liksom

Familjerättssekreteraren ser det som sitt ansvar att hantera eventuellt ifrågasättande av att ha tillåtitt föräldern vara med i samtalet och att det därmed inte är något som ska påverka barnets behov av sin trygga person. Detta förklarar familjerättssekreteraren är viktigt eftersom:

Det kan ju absolut vara så att ett barn är påverkat av en förälder men då är det fortfarande barnets verklighet [...] vi måste fortfarande få reda på om det är så eller inte [...] det får vi ju bara veta av att den beskriver sina egna beskrivningar eller sina egna upplevelser för då blir det ju att du i nästa skede får [...] analysera nyanser

Här förhåller sig familjerättssekreteraren enbart till barnets berättelse i samtalet och ser sanningen som något sekundärt. Hur det ligger till i verkligheten är något som familjerättssekreteraren resonerar kring utanför barnsamtalet.

Att ställa vissa frågor kan dock vara svårt i somliga lägen:

Att vi, ja, kanske missriktad omsorg om barnet, låter bli att fråga om vissa saker eller halvfrågar om det, vilket skulle kunna leda till att, som man vet ju att vissa undersökningar visar att barn säger i efterhand [...] att 'det var aldrig nån som frågade' och inom familjerätten så är det kanske så att det finns särskilda svårigheter för oss som jobbar med det här

Samma familjerättssekreterare som säger detta för samtidigt resonemang om vikten av att stanna kvar vid svåra ämnen och samtidigt ha respekt för att barnet kanske inte vill eller bör säga saker på grund av deras situation. Uppfattningen om att barn kan fara illa om de säger för mycket har dock inte bara att göra med en eventuell utsatthet för barnet utan också att barnet

kan känna att den gjort en förälder besviken. Detta visar familjerättssekreterarna genom sina beskrivningar att de tänker på i relation till barnet. De berättar om hur de respekterar barnet, barnets verklighet och situation samtidigt som de bekräftar barnet i den svåra situation den befinner sig i.

Integrera barnets perspektiv i utredningen

Den tredje konstituenten innefattar hur familjerättssekreterarna hanterar uppgifterna från barnet dels i förhållande till barnet och dels till övriga uppgifter. Denna konstituent består även av förändringsarbete och den professionella bedömningen som görs. Detta menar en av familjerättssekreterarna, till skillnad från vad de andra tagit upp, inte måste vara kopplat till graden av delaktighet. Angående att utredningen kan leda till en förbättring sägs följande:

Det måste möjligen inte vara kopplat till att ett barn har varit delaktigt i utredningsprocessen i någon nämnvärd grad och det väcker [...] tankar på individnivå om det liksom då i så fall alltid behövs, att man uppnår ett visst mått av barns delaktighet [...] även om det är ju en rimlig utgångspunkt att [...] barnen delaktiggörs

Meningen i detta stycke fokuseras kring att delaktigheten inte måste innebära en förbättring, precis som förbättringen inte är avhängig delaktigheten. Detta kan t.ex. ha att göra med att föräldrarna motsätter sig de resonemang som förs vilket kan göra att delaktigheten i sig inte innebär någon förändring för barnet. Svårigheterna inom ramen för delaktigheten handlar således om att inte kunna hjälpa barnet i den svåra situation den befinner sig i. Samtidigt som delaktigheten kan vara av största vikt:

Vi kunde liksom förmedla det väldigt tydligt i utredningen, tack vare att samtalet [...] hade liksom gett så mycket till utredningen

Innan man förmedlar något vidare så går man emellertid igenom vad som sagts med barnet och enas kring det väsentliga i vad som sagts och vad som ska föras vidare. Delaktigheten fortsätter alltså igenom hela barnsamtalet, men variationer finns ändå i hur mycket barn görs delaktighet i hur slutprodukten ser ut. En familjerättssekreterare gör en sammanfattning ”av det viktiga” men inte så detaljerat:

Ja, alltså att man stämmer av det viktiga så att man inte har helt missuppfattat vad barnet har sagt och att dom förstår att jag har hört vad dom har sagt, liksom vad som var viktigt

I just detta ärende upplevde familjerättssekreteraren att barnet inte ville välja sida utan istället vara båda föräldrarna till lags. Trots denna upplevelse sade barnet att hen ville bo växelvis varpå det var vad som skrevs i utredningen.

En av familjerättssekreterarna låter alltid barnen läsa igenom det referat från barnsamtalen som kommer finnas i utredningen medan de andra i olika utsträckning sammanfattar vad de uppfattat från barnet. En av dem som sammanfattar vad som sagts och därmed aldrig låter barnet läsa någon hel text gör det eftersom det skulle innebära ett för stort ansvar för barnet att bära:

Jag bedömer vad jag tycker är viktigt och det var också ett sätt att skydda [barnet] [...] att allt inte skulle hänga på [barnet].

Detta kan innebära att ett barn inte blir nöjd med hur det återges i utredningen, eller i detta fall snabbupplysningen som åsyftades. Barnet upplevde att allt den sagt inte kom med samtidigt som familjerättssekreteraren resonerar om att det inte är ”barns uppgift att behöva redogöra för en massa dåliga egenskaper hos den ena föräldern”. Redogörande av redan känd information ses i detta fall som en risk för att barnet blir än mer indragen i föräldrarnas konflikt. Det handlar alltså inte enbart om att skydda barnet från en av föräldrarna utan från konflikten överlag. En familjerättssekreterare tydliggör att det inte handlar om att göra om barnets berättelse men att inte i onödan stärka och fördjupa konflikten.

En annan av familjerättssekreterarna säger att sammanfattningen av samtalet inte är samma sak som den färdiga utredningstexten. Innehållet måste stämma med vad barnet har berättat i det första samtalet men rent språklig och grammatiskt så är det inte en färdig text. Den av familjerättssekreterarna som låter barnet läsa igenom och godkänna referatet resonerar emellertid på följande sätt:

De får äga sina ord och äga sina, äga sin rätt till att höras [...] om dom har rätt att höras så ska dom också ha rätt att få säga 'det här vill jag ska vara med, det här vill jag inte'.

Hur barnsamtalen återges i utredningen ser lite olika ut, men det är också något som är avvägt, framarbetat och tydligt för den som gör det. Barnet ska inte heller känna att den har sagt för mycket, även om det skulle hjälpa till utredningsmässigt. En av familjerättssekreterarna skriver aldrig att barnet har godkänt sina uppgifter eftersom:

De ska alltid ha ryggen fri [...] det här att vi har gått igenom texten med barnet och sammanfattat, det är inget som står med här att man har gjort för [...] att dom inte ska behöva stå till svars för det man har sagt

Förutom att barnet skyddas från att stå till svars för vad den uttryckt, som ovan, kan det också handla om att tona ner eller omformulera för att inte lämna ut barnet. Om ett barn säger något som den sedan inte vill att familjerättssekreteraren ska skriva:

Då får man diskutera, resonera med barnet och ibland kan man komma överens om att man tonar ner lite, om de har varit väldigt sådär känsloladdade och "jag vill absolut aldrig mer träffa min pappa i hela livet" om dom skulle säga så och så sen går man igenom det och dom ba: 'nej men alltså gud, så där kan du inte skriva, pappa blir jättearg eller ledsen'

Familjerättssekreteraren säger att man då för barnet kan förklara att det är viktigt att de som ska läsa och bestämma behöver veta åtminstone lite av vad barnet sagt om den saken. På så sätt hittar man något att enas kring. Samtidigt kan det likväl förekomma att familjerättssekreteraren vill omformulera något som barnet har sagt. De alla nämner detta i samband med att barnen ska ha sagt något starkt och negativt om den ena föräldern

Om den har sagt känsloladdade saker om sina föräldrar och om hur den tycker att den har det så skriver jag om det mer neutralt för att det inte ska bli, föräldrarna ska gå i taket när de läser det eller ja, så brukar jag tänka. Ibland kan det vara [...] mycket mer effektivt att skriva ordagrant vad barnen sa men att jag tänker att det ja jo, förvisso men kanske inte på ett bra sätt alltid

Utifrån detta resonemang är det familjerättssekreteraren som ska ta ansvar för att inte lämna ut mer än nödvändigt. Familjerättssekreteraren säger att ju yngre barnet är desto mer så skyddas barnet i texten. Detta för att "det blir så starkt när man sätter det på papper"

Det blir inte bättre för barnet, det blir snarare att man hänger ut barnet [...] Inte för att inte göra föräldrarna ledsna, det kan man ju också tänka att man vill skona föräldrarna men inte så mycket det utan mer utifrån vad kan det här få för konsekvenser för barnet liksom.

Ovan tydliggörs att det inte handlar om att inte göra föräldrarna ledsna utan att ta hänsyn till vad det kan innebära för barnet. Det finns dock undantag:

Sen är det klart en avvägning om barnet berättar allvarliga saker om att den inte har det bra så är det klart att man inte bara kan, 'nej det skriver vi inte ut', det är klart att man måste [...] sälla i vad som är viktigt

Familjerättssekreterarna är därför inte främmande för att skydda barn när de bedömer det vara nödvändigt. Samtidigt är de måna om att vara tydliga med vilka det är som kommer få läsa för att på så sätt låta barnet själv avgöra vad den vill berätta. En del barn kan därför anses vara tillräckligt skyddade av att de vet under vilka omständigheter de uttalar sig medan andra barn kan behöva ett större mått av skydd eftersom de inte säkert kan förstå konsekvenserna av att uttalandena sätts på pränt. Här ser vi återigen det individuella och särskilda hos barnet som något som beaktas. En av familjerättssekreterarna menar att man inte ska:

Gå för långt in på barnets integritet, det handlar om att vara varsam med materialet men upplever du och ser du att barnet kan beskriva saker med stora nyanser så behöver det komma fram till tingsrätten

I ett ärende där ett barn hade uttalat att den ville göra sin ena förälder illa så blev det tydligt att barnet befann sig i en mycket svår situation. Barnet ”bröt ihop fullständigt och grät och grät och grät och grät”. Det var inte möjligt att få fram nyanser i barnets berättelse och eftersom det är en bedömningsfråga behöver de fundera på ”hur kan det här bli” och inte lämna ut barnet ”vind för våg” och därefter omformulera vissa saker i samspråk med barnet. Samtidigt betonas det att detta främst är undantag:

Jag tror till exempel med [det här barnet] och flertalet barn med liknande situation att man återger i utredningsdokumentet ganska så på pricken liksom vad de har sagt. Vad barnen har berättat och vad barnen vill och varför de vill det de vill och vad de liksom tycker fungerar bra och mindre bra

Således är det återigen barnets verklighet som presenteras, även om det sedan beaktas och bedöms i förhållande till annan information. En av familjerättssekreterarna tar emellertid upp att det inte bara är barnsamtal som kan omformuleras:

Ett barnsamtal tänker jag är mycket närmre det faktiska, den faktiska utsagan än vad ett vuxensamtal är [...] man vill liksom göra det mindre grovt än vad det kanske i själva verket är liksom och vissa delar i barnsamtalen kanske man också justerar lite grann

Förutom att familjerättssekreterare tar på sig ansvaret för vad som skrivs ned om barnsamtalen så tar de även på sig ansvaret för bedömningen på ett tydligt sätt, oavsett om bedömningen återförs till barnet eller ej. Den familjerättssekreterare som talar med barnet om bedömningen säger att det är viktigt även då förslaget går i linje med barnets vilja.

'Det här är min bedömning' så att inte barnet känner ett ansvar i att 'nu kommer det bli såhär', 'nu kommer den bli arg', alltså det får inte hända [...] en utrednings bedömning och analys utgår ju sen

ifrån så mycket mer, både inre och yttre omständigheter och barnets olika sammanhang och därför blir det ju så viktigt att jag alltså tydliggör det för barnet så att det förstår att det här är inte bara för att du har sagt det

Det handlar alltså om att grunda sin bedömning på all information som har inkommit och inte enbart luta sig mot vad barnet har uppgett. Inom ramen för denna konstituent finns således också hanteringen av barnsamtalen i förhållande till allt annat material och all kunskap utredaren har fått om barnet. Det är således i bedömningen delaktigheten omsätts till något konkret:

Saker man observerar under hembesöket till exempel [...] blir ju saker [...] som jag liksom tar med mig [...] i det pusslet som en utredningsprocess innebär, det är ju också en process där det ju händer [...] olika saker längs vägens gång som gör att förhoppningsvis bilden klarnar allt mer snarare än att den blir otydligare

Alla saker som görs under utredningsprocessen handlar om att få ihop pusslet om barnets situation. Trots den förförståelse man har så håller man sig ändå till barnets upplevelse, även om barnet ger dubbla signaler:

[barnet] började ju gråta nästan direkt [...] Det blev ganska tydligt [...] att [hen] inte var [...] fri att bara prata från hjärtat [...] Man fick ganska starkt den här känslan att det var [...] rättvisa och att [hen] inte ville göra [föräldern] besviken [...] Den känslan kom nog ifrån alltså [barnets] kroppsspråk och liksom hela [hen] [...] alltså inte bara ord utan hur [hen] pratade och förförståelse

I denna vinjett talar familjerättssekreteraren om ett uttryck som kommer från hela barnet, alltså både det verbala och kroppsliga, tillsammans med förförståelse. Oavsett uttrycket så bekräftas det verbala, utan att gå in på hur det verkligen låg till. I en annan situation uppfattade familjerättssekreteraren att det för barnet handlade om att inte sätta ”någon förälder i klistret”. Familjerättssekreteraren såg det inte som ”en korrekt återgivning om vad som hade hänt” eftersom hen visste att föräldern hade varit mycket arg och inte ”lite irriterad” som barnet framhöll att föräldern varit. I detta ärendet åtskiljer samtidigt familjerättssekreteraren upplevelsen av barnets uttryck från något intuitivt. Det förtydligas att även om det barnet uttryckte hade varit den innersta önskan så bedömdes det inte som barnets bästa.

Det var liksom inte det sambandet så här 'ja nu ska jag liksom genomskåda barnen här, vad som är deras egentliga vilja och gå på den linjen' utan även om dom hade sagt och jag verkligen hade trott

på 'det är det här som är deras innersta önskan', nej men det var ju inte det bästa för dom. Så det [var] ju inte så att jag försökte [...] gå på en intuitiv känsla i rummet

Familjerättssekreteraren resonerar vidare kring att barnets uttryckta vilja inte var bäst *för* barnet men kanske ändå det bästa *enligt* barnet:

[Barnet] [...] visade ju inga symtom på att inte må bra så det kan ju hända att [barnet] då tänkte 'nej men det är väl så här jag får ha det liksom, jag tror ändå att det här blir det minst besvärliga när jag bor fifty-fifty, det blir rättvist å sådär' [...] att [hen] inte gick och drömde att få bo hos [den ena föräldern] bara utan att [hen] faktiskt tänkte att 'det här balanserandet emellan är det som är minst jobbigt för mig'

Om barnets uttryck emellertid inte uppfattas som det bästa *enligt* barnet så bekräftas barnet i vad den säger, även om barnet upplevs vara pressat och därför inte uttrycker sig fritt. Följande säger en familjerättssekreterare om ett barn som tidigare uppgett att den inte vill bo växelvis men nu säger att den vill det:

Det var ju inte så att [barnet] hade sagt det dagen innan [...] utan det var mera att 'jo så var det då sen så har det förändrats', så jag tror inte att det var så att [hen] kände sig liksom ställd mot väggen

Att ställa ett barn "mot väggen", att ifrågasätta barnets inställning ses som icke gångbart. Man är istället mån om det motsatta och kan se det antingen som att barnet inte vill säga något annat eller att det är vad som är sant för barnet oavsett om det stämmer med verkligheten eller ej. Det är först i beaktandet av uppgifterna från barnet tillsammans med all annan information som fåtts under utredningstiden som man kan komma ifrågasätta huruvida det barnet ger uttryck för är barnets bästa eller ej. I rummet med barnet fokuserar familjerättssekreteraren på att möta barnet i den verklighet den befinner sig.

I ett ärende hade familjerättssekreteraren avvägt barnets uttryckta vilja mot barnets bästa utifrån den samlade informationen den hade till hands vilket resulterade i att familjerättssekreteraren gick emot barnets vilja och föreslog något annat. När sedan tingsrätten tog beslut på familjerättssekreterarens underlag gjorde de en annan bedömning. De bedömde att det inte framkom något som talar för att barnet inte skulle våga säga vad den tyckte vilket familjerättssekreteraren resonerade kring:

Det kan ju finnas tusen andra skäl till att man inte säger vad man tycker än att man inte vågar [...] det finns ju jättemånga skäl som inte handlar om rädsla, att man inte säger sin åsikt i vartenda sammanhang som man befinner sig i

I just detta ärende menade familjerättssekreteraren att barnet inte ville säga sin mening på grund av att den inte ville ta ställning. Detta resonemang ger vid handen en frustration som man som utredare utan beslutsrätt behöver hantera. Att gå emot barnets vilja är ändå inget som görs lättvindigt:

Ofta har man ju ändå då en ganska stark känsla för att det här är det som blir bäst för barnet, annars hade man ju inte föreslagit det [...]. [Barnets bästa] kan ju skilja sig från barnets vilja och framförallt vad barnet säger att den vill [...] Men det är ju inte jätteofta som vi går helt emot barnets vilja [...] det tillhör väl mer ovanligheterna.

Just detta ärende blev överklagat till hovrätten vilket gjorde att familjerättssekreteraren träffade barnet ytterligare en gång varpå barnet gav en annan bild av sin situation. Då bekräftade familjerättssekreteraren barnet även i detta och tydliggjorde också för barnet vad som uppfattats vid förra kontakten. Det ger också en bild av hur svårt det kan vara för barn att befinna sig i lojalitetskonflikter och att det inte heller alltid löser sig genom att vara inte vilja ta ställning. Citatet nedan är ytterligare ett exempel på dilemman barn kan hamna i:

Det var [ett barn] som sa 'tänk om man hade kunnat [...] typ klona mig så hade jag kunnat vara både hos mamma och pappa' och det blir ganska tydligt liksom. [det här barnet] sa också [...] 'först sa jag [...] till mamma att jag ville bo hos henne och sen sa jag till pappa att jag ville bo hos honom' och då hade [hen] verkligen hamnat i klistret liksom och visste inte hur [hen] skulle ta sig ur det men jag ba: men det var väl jättebra, det var jättesmart att säga så, så slapp du liksom göra nån ledsen

Barnets svåra situation i att befinna sig mellan föräldrarna är något som görs tydligt i familjerättssekreterarnas berättelser. Barn kan bli rädda för att säga fel och hamnar i en rävsax eftersom att:

om man uttrycker att man vill ha mer av pappa eller mer av mamma så vet man också att liksom blir mindre av den andra, att kanske nån av föräldrarna inte blir så nöjda med det

Detta tyder på en förståelse för att barnens uttryck speglar den svåra situation de befinner sig i och att barnets vilja kan vara en svår sak för barnet att uttrycka och inte heller lätt för familjerättssekreteraren att bedöma. Samtidigt som de är ålagda att tydliggöra barnets inställning hanterar de barnet utifrån en mer holistisk förståelse av barnet. Beskrivningarna från familjerättssekreterarna visar att de för att göra en bedömning som grundar sig på barnets bästa gör barnet delaktigt utifrån en avvägning om vad som är lämpligt för både det generella och enskilda barnet.

6. Analys av resultatet

Syftet med studien har varit att söka vilken mening som familjerättssekreterare ger barns delaktighet i VBU-utredningar. Sundhall (2009) tror inte att det är någon illvilja som gör att barn inte görs delaktiga. I detta material finns det inga spår av någon form av illvilja vare sig till barn eller i förhållande till delaktighet. Som tidigare nämnts har flertalet forskare inom barndomssociologin som mål att söka kunskap genom att använda sig av ett förstapersonsperspektiv (James, 2013, Eriksson, 2003). Vad som saknas är emellertid en mer närgående läsning och analys av vad som presenteras av aktörerna, det vill säga intervjusubjekten. Genom att söka ett annat kunskapssamband, det vill säga avtäckta intentionaliteten istället för att söka kausalitet, har därför en fenomenologisk forskningsansats använts. Resultatet från datainsamlingen har presenterats utifrån tre konstituenten som bär upp den generella meningsstrukturen av fenomenet. Genom att använda sig av den transcendentala reduktionen så som Davidson (2003; Davidson & Cosgrove, 2003) presenterar den, tas meningen så som den uttryckts till en högre abstraktionsnivå för att placera den inom människans villkor, utan att för den sakens skull tala om den som universell. Detta behöver vi även göra här. I denna sista del i studien diskuteras därför resultatet utifrån tidigare forskning och studiens syfte genom en uppdelning av materialet utifrån konstituenterna, även om analysen samtidigt gäller den essentiella strukturen. Resultatet syftar inte till att bekräfta eller avfärda någon teori utan användandet av tidigare forskning och teoretiska begrepp och annan kunskap syftar till att förstå materialet bättre genom en dialog däremellan. Det fenomenologiska perspektivet är dock vad som knyter ihop delarna, dels hur studien har utförts och dels hur detta hänger ihop med meningsinnehållet i resultaten.

Informera och respektera barnet som ett rättssubjekt

Meningen med barns delaktighet i VBU-utredningar är för familjerättssekreterarna enligt den generella strukturen en fördjupad förståelse av barnets levda erfarenhet. Inställningen till barnet är mångfasetterad men grundar sig på att familjerättssekreterarna genom sitt empatiska förhållningssätt, sin intentionalitet, förhåller sig till barnets upplevelser och riktadhet. Det förhållningssätt som beskrivs genomsyras av en respekt för barnet vilket finns med i familjerättssekreterarens inställning redan från början av utredningsprocessen. Det är också en

form av infasning som sker, där den första träffen är mer ytlig och i barnets hemmiljö/er för att sedan gå mer in på djupet genom enskilt samtal på familjerättssekreterarens arbetsplats.

Det första-personorienterade perspektivet som både barndomssociologin och fenomenologin erbjuder återses i familjerättssekreterarnas inställning till barnets delaktighet i utredningsprocessen då de söker barnets levda erfarenhet (Prout & James, 1997; Giorgi, 2009). Familjerättssekreterarnas beaktande av det enskilda barnets unikum visar en likhet med Merleau-Pontys förståelse av barnet (Welsh, 2013). Det visar också likheter till Zahavis förståelse av att upplevelserna för subjektet är unika (Zahavi, 2009), utan att för den saken skall tappa en generell bild av vad som är bäst för ett barn i en situation som inbegriper en VBU-utredning.

Familjerättssekreterarna håller sig väl inom ramen för den lagstiftning man arbetar (SoL och FB) då de är noga med att delge information, inte bara i syfte att barnet ska känna till varför man träffas utan också veta mer om sammanhanget och sina rättigheter för att själv ska kunna ta ett beslut kring hur mycket den vill uttrycka. Detta är en akt av att göra barnet till ett aktivt subjekt, kompetent nog att kunna avgöra vad som är rimligt att säga i det sammanhang de befinner sig (Dahlstrand, 2004: 298). Eriksson & Näsman, 2009; Sundhall, 2008; Prout & James, 1997) och visar att familjerättssekreteraren på många sätt lever upp till Erikssons och Näsman (2011) vuxenposition ”barnorienterad samtalspart”. Genom att tidigt tydliggöra vem man är och varför man träffas anser de att risken för att barnet ska kännas lurad eller säga något den inte vill minska. Det betyder dock inte att barnen anses kompetenta nog att alltid avgöra detta utan anses ibland behöva skydd, vilket diskuteras närmre i de andra konstituenterna.

I stället för att skyddas från processen ses det dock som väsentligt att barnet vet vad det är som händer och varför. Detta är en del av att göra sig själv tydlig som familjerättssekreterare men också att tydliggöra att det är barnets bästa man går efter, och inte någon av föräldrarnas. På ett sätt belyser man således de relationella band som finns, det intersubjektiva liv barnet delar med ena eller båda sina föräldrar (Merleau-Ponty, 2010; Wyness, 2012). Samtidigt som man på detta sätt kan bekräfta barnets position i konflikten så försöker man också normalisera att barnet är med i denna process genom att förklara att det är många barn som befinner sig i samma situation.

Familjerättssekreterarna balanserar sedan sitt bemötande utifrån den uppfattning de får om barnet så som barnet själv uttrycker sig och förhåller sig till de begränsningar i delaktighet som det kan innebära för barnet att vara för ung för att vara mottaglig för den information

man vill delge. Samtidigt så är de måna om att vara tydliga för att inge trygghet vilket antas underlätta för den fortsatta kontakt man kommer ha med barnet i utredningen. Utifrån detta är informationen och respekten för barnets hela person viktigt för att göra delaktigheten möjligt.

Att förstå och bekräfta barnet genom empati

Den följsamhet som återses i bemötandet av barnet är särskilt intressant i en fenomenologisk studie. Även om ingen av familjerättssekreterarna nämner begreppet empati som ett verktyg i sin förståelse av barnens levda erfarenhet så är de tydligt att de ägnar sig åt den följsamhet som Englander (2014) och Zahavi (2010) förespråkar. Familjerättssekreterarna uppfattas vara mycket närvarande till barnets upplevelser. Det handlar inte om att ställa sig i barnens skor, inte heller att ägna sig åt simulation eller andra variationer som empati annars kan definieras som (Zahavi, 2010: 291). Det handlar inte heller om någon smitta (Stern, 2000). På många sätt förhåller sig familjerättsekreterarna till barnets intentionalitet och åsidosätter aktivt sin egen förförståelse i mötet, samtidigt som de ibland är tydliga med sin förförståelse och gör sin agenda tydlig för barnen. Detta möjliggörs genom att familjerättssekreteraren parentessätter sina egna antaganden, reaktionerna och bedömningar i den stund då man är närvarande till barnets berättelse, så att man kan ”fylla sig” av barnet.

Att anta att barn genom rätt stöd kan få möjlighet till en fri uppfattning (Socialstyrelsen 2014) kan ses som en något naiv tanke i en komplicerad situation där barn har befunnit sig i föräldrars konflikt under lång tid. Utifrån hög arbetsbelastning inom socialtjänsten är också frågan hur möjligheterna ser ut att kunna ge det stöd som skulle behövas. Wyness (2012: 12) tar detta ett steg längre när han påtalar att barns perspektiv, delaktighet och röster inte kan förstås i sin komplexitet om vi inte undersöker karaktären av relationerna mellan barn och vuxna. Detta väcker frågor kring barns egna röster och åsikter i förhållande till familjerättssekreterares praktik och lagstiftningens utgångspunkt. Utifrån Merleau-Pontys förståelse av barnet som varande i en perspektivfri perception kan det vara svårt för barnet att uttala en innersta, verklig vilja (Welsh, 2013). Genom denna fallenhet för intersubjektivitet kan de därför ha en stor interpersonell förståelse för den situation de befinner sig, kanske även till den grad att det hämmar dem avseende autonomi (Wyness 2012; Merleau-Ponty 2010). Källström Cater och Överlien (2008) syn på barnets röst som något socialt konstruerat riskerar dock att förneka första-personsperspektivet (Zahavi, 2009: 10). Genom att inte se barnets röst eller upplevelse som något tillhörande barnet själv så förnekar man en essentiell konstituent

av upplevelser, nämligen att vad jag upplever är något annat för mig än för andra.

Intersubjektiviteten är dock något som familjerättssekreterarna förhåller sig till och kan se det som en relationell bundenhet som gör barnen ofria i samtalet. Familjerättssekreterarna talar om barnen som lojala och att de kan känna sig pressade samt oroliga över att göra någon förälder beskviken eller göra fel. I detta visar familjerättssekreterarna på en förståelse av barnet som icke-autonom och högst involverad i relationella processer, eller öppna för relation (Simms, 2008). De förstår barnets livsvärld som en delad livsvärld, i likhet med Merleau-Ponty (Welsh, 2013). Kontexten barnet befinner sig i tas därför i beaktande även om det är på ett mer personligt plan än strukturellt.

Genom att se barnets meningsuttryck, att se hela barnet, ser familjerättssekreterarna också ett barn i kris vilket de tydligt förhåller sig till. Det är barn som på olika sätt har drabbats av föräldrars konflikter och därmed upplever till exempel ilska, sorg, och skuld känslor gentemot någon eller båda sina föräldrar. Det blir tydligt att olika variabler hos barnet gör att familjerättssekreterarna positionerar sig något olika inom omsorgs- och delaktighetsperspektiven (Eriksson & Näsman, 2009; 2011). Dock är det snarare inom ett slags kontinuum inom perspektiven och dem emellan. Det är inte heller enkelt att placera respektive familjerättssekreterare på Näsman's delaktighetsstege (figur 1, s 17) eftersom de gör olika beroende på barn och ärende samt olika inom ett och samma ärende. Klart är dock att barnets delaktighet i varje ärende är något som avvägs, beroende på barnets utsatthet och mognad, men också om det är något särskilt som sker under ärendets gång. Vad som dock kan behövas titta på mer är hur familjerättssekreterare gör när de beaktar barnets utsagor och levda erfarenhet i stort.

Utifrån att familjerättssekreterarna tydligt uppehåller sig vid barnets intentionalitet och upplevelse inhämtar de mycket mer än fakta och uttrycklig vilja. De söker inte heller kausaliteten bakom upplevelsorna vid mötet, även om det i vissa fall kan spela roll i bedömningen. Precis som barns teckningar kan innehålla mer mening än verkligheten (Simms, 2008) kan barns berättelse innehålla mer mening än verkligheten. Med andra ord behöver inte barnets berättelse helt överensstämma med verkligheten för att den ska inneha mening. Detta är familjerättssekreterarna uppmärksamma på och bekräftar barnet i sin upplevelse oavsett. Detta stämmer överens med Barnombudsmannens (2002) resonemang kring att ta hänsyn till vad som är verkligt för barnet vilket också känns igen i fenomenologin både som epistemologi och som metod (Giorgi, 2009). Separerandet av empatin från förklaringar och lösningar skulle därmed kunna hjälpa till i det professionella bemötandet av

barnen. Det kan hjälpa till att separera förståelsen från de beslut och bedömningar som behöver göras och samtidigt kunna fokusera på klienten och parentessätta, men inte åsidosätta, den uppgift som åligger yrket. Detta skiljer sig dock från Sterns (2000) metod att förstå upplevelser, där det som faktiskt har hänt är det som anses viktigt.

Barnkonventionens formuleringar kring att ”det barn som är i stånd att bilda egna åsikter” ska ha ”rätten att fritt uttrycka dessa” och sedan ”tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad” är kanske det tydligaste exemplet på att det görs skillnad mellan barn trots att man i första artikeln konstaterat att konventionen ska gälla alla barn (BK artikel 12 och 1). Lydelsen kring ålder och mognad återkommer i lagstiftningen och är något som familjerättssekreterare ska beakta i utredningsarbetet. Datamaterialet visar att familjerättssekreterarna förhåller sig nära barnkonventionen i sitt arbete och på så sätt följer vad lagstiftaren ålägger dem, det vill säga ta ålder och mognad i beaktning (FB, kap 6 § 2a). Dock är det ett problem för de yngre barnen att barnkonventionen och lagstiftningen villkorar beaktandet av barnets inställning och vilja, utan att definiera vad man då ska ta hänsyn till gällande de yngre barnen. Eftersom vad som sker i barnsamtal så tydligt utgör en av konstituenterna för meningen barns delaktighet i VBU-utredningar blir det särskilt problematiskt att de yngre barnen inte har tillgång till samma grad av delaktighet. Genom att utveckla resonemangen kring barnets levda erfarenhet som eftersträvansvärt i utredningar kan de yngre barnen räknas in på ett annat sätt. Även om de inte kan uttrycka en åsikt eller göra sin inställning tydlig kan en närmre kännedom om barnets hela person ge material till utredningen. I detta behöver även lagstiftaren öppna upp för att beakta barnets situation snarare än inställning. Detta är tydligt ett utvecklingsområde för familjerättsligt utredningsarbete.

Integrera barnets perspektiv i utredning genom att särskilja delaktighet och vilja

Eftersom lagstiftare och barnkonventionen håller barnets inställning och åsikter högst hamnar mycket fokus kring vad barnet tycker och vill, trots att det ibland lyser igenom att barn inte alltid ses som kompetenta nog att bedöma konsekvenser av sina viljeyttringar (Föräldrabalken; BK; Socialstyrelsen, 2012a). Barnets situation som sådan blir sekundär vilket försvårar situationen för barnet, framförallt det barn som inte får enskilda samtal, och familjerättssekreterarens arbete. Detta exemplifierades genom att barn antingen uppfattades

vara noga med eller undvek att tydliggöra sin vilja för att inte göra någon av föräldrarna ledsna eller besvikna. Familjerättssekreterarna hjälpte barnen i detta på olika sätt, antingen genom att lyfta ifrån dem ansvaret att stå för sina ord eller att låta dem äga sina ord fullt ut. Den förståelse som Röbbäck (2008) har avseende ansvarbefrielse skiljer sig härmed från den mening det får i föreliggande studies resultat. Det handlar inte om att inte ta barnets åsikter på allvar utan att bedöma det som något utanför barnets bästa. Om fokus i lagstiftning och tingsrättsprocesser istället riktades till att tydliggöra barnets hela situation och inte enbart viljeyttringen torde därmed situationen för barnen kunna underlättas. Det skulle också kunna ge möjligheter till att se barnets val som svårt oavsett om det finns rädsla hos barnet eller ej.

Genom delaktighet menar Eriksson och Näsman (2009) att barns upplevelser kan giltiggöras. Familjerättssekreterarna i denna studie bekräftar barnets upplevelser och tar dem för givna i samtalet. Således giltiggörs upplevelsen oavsett om det är något som det sedan görs en bedömning kring eller ej beroende på ärendets art. Sundhalls (2008) distinktion mellan ett kompetent och inkompetent subjekt är en tolkningsfråga avseende då familjerättssekreterare går emot barnets vilja i en utredning. En av familjerättssekreterare beskriver en diskvalificering av barnets uttryckta vilja, dock är det grundat i en förståelse av barnet som ett subjekt kompetent nog att välja vad den presenterar till familjerättssekreteraren. Det handlar alltså inte om att se barnet som inte kompetent nog att uttala sig, utan det handlar istället om en bedömning av vad som är det här barnet bästa. Familjerättssekreterarnas olika former av delaktiggörande av barn avseende vad som ska stå i utredningen skulle kunna hänföras till att de har olika perspektiv gällande omsorg och rättighet när det gäller barn (Eriksson & Näsman, 2009; 2011; Sundhall, 2012). Om man höjer blicken något kan det samtidigt vara ett sätt för familjerättssekreterarna att genom olika strategier hjälpa ett barn som befinner sig i en svår situation, där delaktigheten är det viktigaste och inte att det den uttryckt står i en utredning, även om det också är en del av delaktigheten. Någon av familjerättssekreterarna vill att barnet ska ha ryggen fri medan en annan vill att barnet ska ha rätten att äga sina ord. Det är båda uttryck för att ge barnen något de inte annars får, att ge dem något som ska hjälpa dem i den situation de befinner sig i. De ser barnet som en människa i en situation den inte har kontroll över, och som inte heller föräldrarna har kontroll över, eftersom det är en utredning och sedermera en domare som ska komma fram till vad barnets bästa är. Detta kan ses som ett större projekt än att låta barn komma till tals, det är större än ta in fakta från barnet, det är att låta meningen tas in i

bedömningen. Detta är ett sätt att hjälpa en människa i kris, utifrån det sätt man själv anser vara det bästa i sin roll som socialarbetare.

Hur man valt att återger uppgifterna från barnet är nog avvägt samtidigt som tydliga variationer finns avseende vad man anser tjänar barnet bäst. Vad som blir tydligast är skillnaden mellan att vilja ge barnet utrymme att säga till föräldrar att utredaren har missuppfattat och att se till att barnet får äga sina ord. I slutändan handlar det ändå om att tydliggöra sin egen bedömning utan att låta ansvaret ligga på barnet. Således innebär det inte så stor skillnad i utredningsprocessen även om det kan göra skillnad för upplevelsen av delaktigheten hos barnet, vilket vi dock inte fått veta mer om genom denna studie eftersom det inte är barn som har intervjuats.

Oavsett hur man valt att göra i sin arbetsprocess så finns överväganden kring huruvida barnet kan överblicka konsekvenserna av att föräldrar och domstol får reda på exakt vad barnet har sagt, framförallt när det kommer till att återge barnets uppgifter om föräldrarna. Undantagen gällande att återge barnets ord kan betraktas som att familjerättssekreteraren går in i en professionalitet med omsorgsorientering, dock utan att leda barnet i själva samtalet eftersom det är en bedömning som görs i efterhand (Eriksson & Näsman, 2011). Detta sätt att återge och bedöma uppgifterna kan rymmas inom Övreeides (2010) definition av det intersubjektiva barnperspektivet. Denna avvägning är också något som görs utifrån barnets specifika situation, vilket återigen knyter an till Merleau-Ponty och fenomenologin i stort utgångspunkt i att upplevelserna är unika för subjektet (Zahavi, 2009).

Barndomssociologin har gjort mycket för att lyfta barns delaktighet som ett utvecklingsområde vilket blir tydligt i forskningen som finns inom området. Barndomssociologin ser strukturerna som bärande i barnets upplevelser medan fenomenologin har en annan ingång i sin forskningsansats vilket i denna studie har möjliggjort en fördjupad förståelse kring meningen med barns delaktighet. Även fenomenologin bejakar att en förståelse av ett fenomen slutligen behöver kopplas till den kontext den befinner sig inom (Merleau-Ponty, 2010; Zahavi, 2009). Det socialkonstruktionistiska perspektivet tappar dock fokus på barnets upplevelser när de förklarar meningen hos barnet i form av strukturer på samma sätt som naturvetenskapen förklarar sina resultat genom sina lagar. Om något visade Davidsons (2003) studie om personer med diagnosen schizofreni att det inte räcker att teoretisera kring att hur de konstrueras inom sin sjukdomsdiagnos, genom att utgå från fenomenologin i forskningen blev det tydligt att de har egna uppfattningar och egen förståelse av sin situation som inte andra

lyssnar på. Fenomenologin intresserar sig inte för *orsaker* utan istället meningen som vilar på *intentionaliteten* av barns delaktighet. De båda ansatserna kan dock bringa klarhet till ett och samma fenomen och bör även göra det.

7. Avslutande diskussion

Nedan presenteras implikationerna studien och dess slutsatser ger för socialt arbete och framtida forskning.

Implikationer för socialt arbete och framtida forskning

Genom att avtäcka meningen med barns delaktighet i VBU-utredningar har denna studie erbjudit en djupare förståelse och nya insikter i det delaktiggörande som familjerättssekreterare praktiserar.

Resultaten ger vid handen att barns utsatthet i utredningar kan underlättas genom delaktighet. Genom begreppsförtydliganden, att ha ett fokus på bemötande och att se barnet som en helhet och inte bara ett föremål för en viljeyttring kan hjälpa familjerättssekreterarna i deras uppgift att möta barnet inom ramen för utredningsuppdraget. Genom att tala om och arbeta mer medvetet med empati och förståelse samt närvaro gentemot den andres intentionalitet (som det framträder i uttrycket) skulle familjerättssekreterarna kunna få nya begrepp att förhålla sig till samt begrepp som kunde tydliggöra bättre vad de redan praktiserar. De metoder som Simms (2008) efterfrågar för att mer systematiskt kunna närma sig barnens levda värld finns det således redan en grund för, men behöver förtydligas. Dessa skulle i sin tur kunna hjälpa familjerättssekreterarna att formulera sig till föräldrar och domstol för att ge dem en större förståelse för barnet och den position den sätts i inom en VBU-process. Om barnet istället mer tydligt får plats utifrån sin person och mening, med eller utan åsikt, kan även barnets och i förlängningen föräldrarnas situation i samband med utredningen underlättas. Familjerättssekreterare skulle även i detta kunna ha nytta av att tydliggöra distinktionen mellan fakta/mening, kausalitet/ intentionalitet och förklaring/ förståelse som ett led i att reflektera kring sin egen profession.

Utifrån att resultatet också tydligt visar att familjerättssekreteraren möter ett barn i kris behöver det ses över vad som skulle göras för detta barn utöver att få möjlighet att komma till

tals i utredningen. Det finns en förhoppning kring att 2014 års vårdnadsutredning ska bidra med nya sätt att bedriva utredning på men det återstår att se vad som händer lagmässigt.

I resultatet har inte barnets bästa som begrepp utforskats särskilt samtidigt som familjerättssekreterarna i integrerandet av barnets perspektiv i utredningen förhåller sig till vad de anser är barnets bästa. Detta gör de genom att se till det enskilda barnet och avväga och beakta den information de har samlat. Den forskning som problematiserar begreppet barns bästa problematiserar indirekt barnkonventionen. Den höga andelen av socialsekreterarna som i Rejmers (2003) studie var osäkra på betydelsen av begreppet barnets bästa borde ses som ett misslyckande för lagstiftaren. Om inte det är tydligt vad barns bästa är blir det en grannliga uppgift att som familjerättssekreterare göra en bedömning som utgår från just det. Sedan Rejmers (2003) studie har dock lagstiftningen på familjerättsområdet reformerats och är nu på väg att reformeras ytterligare utifrån 2014 års vårdnadsutredning. Det är därför svårt att veta hur familjerättssekreterarna skulle svara i dagsläget på samma fråga men det skulle vara intressant att veta om det skett någon förändring på denna punkt.

Denna studie har också närt en nyfikenhet kring hur upplevelsen av att vara med om en VBU-utredning kan vara för de olika aktörerna, det vill säga barn, föräldrar, familjerättssekreterare och även domare samt juridiskt ombud. En sådan studie hade kunnat ge en större förståelse för vad det faktiskt innebär och vilken mening alla parter ser med den som ett hjälpmedel i att lösa meningsskillnader om ett barn vilket säkerligen hade bringat en hel del klarhet för beslutsfattare och lagstiftare i hur processerna påverkar dem som befinner sig inom dem.

8.Referenser

- Allmänna barnhuset (2013) *Barnets rättigheter i vårdnadstvister – mot en helhetssyn och gemensamma processer inom socialtjänsten*. FoU i Väst/GR: Göteborg Elektronisk resurs hämtad 2015-02-09 <http://www.allmannabarnhuset.se/wp-content/uploads/2013/12/Vardnadstvister-web.pdf>
- Andersson, G. och Hollander, A. (2004). "Om barns rätt och barns bästa" I: Andersson, A (red). *Den sociala barnvården*. Liber förlag. Stockholm.
- Andersson, G. (2001b) "Jag försöker gå framåt men vinden drar mig bakåt - en barndom utan kontinuitet" I: Andersson, Aronsson (red) *Haverier i social barnvård? Fem fallstudier*. Växjö: Gothia
- Barnkonventionen (FN:s konvention om barnets rättigheter) (2008) *Handbok om barnkonventionen*. Stockholm: UNICEF
- Bengtsson, J. (2001) *Sammanflätningar*. Göteborg: Diadalos
- Bjerke, H. (2011) "‘It’s the way they do it’, Expressions of agency in child–adult relations at home and at school" *Children and Society* 25(2): 93–103.
- Bowlby, J. (1994). *En trygg bas*. Borås: Natur och Kultur
- Bruno, L. (2011) "Skolan, familjerätten och barnen" *Utbildning och demokrati* vol 20 (2): 73-92
- Corsaro, W. (2005) *The Sociology of Childhood*. London: Sage Publications/Pine Forge Press
- Davidson, L. (2003) *Living Outside Mental Illness*. New York University Press: New York and London
- Davidson, L. & Cosgrove, L.A. (2003). "Psychologism and phenomenological psychology revisited part II: the return to positivity" *Journal of Phenomenological Psychology*, 33(2): 141-177
- Dahlstrand, L. (2004) *Barns deltagande i familjerättsliga processer*. Uppsala: Uppsala Universitet
- Eekelaar, J M '(2015) "The role of the best interests principle in decisions affecting children and decisions about children" *International Journal of Children Rights* nr 23: 3
- Englander, M & Robinson, P (2008) "Appliceringen av den deskriptiva fenomenologiska humanvetenskapliga metoden" *Vård i Norden*; 4: 49-51
- Englander, M (2007) "Persistent psychological meaning of early emotional memories" *Journal of Phenomenological Psychology*; Nr 2: 181-216
- Englander, M & Robinson, P (2009) "En fenomenologiskt grundad vårdpedagogisk metod för utbildning i empatiskt bemötande" *Vård i Norden* 4/2009. Nr 94 (29): 38–40

Englander, M. (2012) "The interview: data collection in descriptive phenomenological human science research" *Journal of Phenomenological Psychology*, 43: 13-35

Englander, M. (2014) "Empathy training from a phenomenological perspective" *Journal of Phenomenological Psychology* Nr 1: 5-26

Eriksson, K. (2015) *Understanding You: A Phenomenological Study about Experiences of Empathy among Social Workers Working with Forced Migrants*. Masteruppsats. Lunds Universitet, Socialhögskolan. Hämtad 2015-10-17
<http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOid=5010715&fileOid=5010890>

Englander, M (2016) Personlig kommunikation

Eriksson, M. (2003) *I skuggan av pappa*. Stehag: Gondolin

Eriksson, M. (2006) "Avvikande eller osynlig – rasifierande praktiker i familjerättssekreterares hantering av fäders våld" I: SOU 2006:37 s. 183–215. *Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet: Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering*, Stockholm: Fritzes

Eriksson M. & Näsman, E (2008) "Att bemöta utsatta barn - som offer och aktörer" I: Eriksson, Källström Cater & Dahlkind-Öhman (red) *Barns röster om våld*. Malmö: Gleerups

Eriksson, M & Näsman, E (2009) "Utsatta barn i familjerättsprocesser: utredares bemötanden och barns strategier" *Socialvetenskaplig tidskrift* 2009 (1) 20-37

Eriksson, M & Näsman, E (2011) *När barn som upplevt våld möter socialtjänsten – om barns perspektiv, delaktighet och giltiggörande*. Stockholm: Gothia förlag

Esseveld, J. (2008) "Reflexivitet, kvalitativ forskning och samhällsvetenskap I: Sjöberg K & Wästerfors, D (red) *Uppdrag: Forskning*. Malmö: Liber

Freeman, M (2011) "Childrens Rights as Human Rigts: Reading the UNCRC" I: Jens Qvortrup, William A, Corsaro & Michael-Sebastian Honig (red) *The Palgrave Handbook of Childhood Studies* red. New York: PalgraveMacmillian

Föräldrabalken (1949:381) Hämtad den 2015-12-10 från
http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Foraldrabalk-1949381_sfs-1949-381/

Gallagher, S. & Zahavi, D. (2008) *The phenomenological mind*. London, England: Routledge.

Giorgi, A. (1988) "Introducing Phenomenology into Scientific Psychology" *Journal of Phenomenological Psychology* 29/2

Giorgi, A. (1992) "Description versus Interpretation: Competing Alternative Strategies for Qualitative Research" *Journal of Phenomenological Psychology*, 23: 119-135.

Giorgi, A. (1997) "The theory, practice, and evaluation of the phenomenological method as a qualitative research procedure" *Journal of Phenomenological Psychology*, 28: 235-260.
(sidhänvisningen till denna artikel har inte kunnat göras eftersom jag endast fått tag i ett html-

dokument utan sidnummer. Den sidhänvisningen jag har gjort vid ett ställe har jag fått från Magnus Englanders Powerpoint då han citerar från denna artikel.)

Giorgi, A. (2000) "The Similarities and Differences between Descriptive and Interpretative Methods in Scientific Phenomenological Psychology" I: Bina Gupta (red) *The Empirical and The Transcendental: A Fusion of Horizons*. New York: Rowman & Littlefield

Giorgi, A. (2002). "The question of validity in qualitative research" *Journal of Phenomenological Psychology*, 33: 1-18.

Giorgi, A. (2006) "Concerning Variations in the Application of the Phenomenological Method" *The Humanist Psychologist*, 34: 305-319

Giorgi, A. (2009) *The Descriptive Phenomenological Method in Psychology*. Duquesne University Press: Pittsburgh, Pennsylvania

Giorgi, A. (2010) "Phenomenology and the Practice of Science" *Existential Analysis* 21: 3-22

Halling, S. (2002) "Making Phenomenology Accessible to a Wider Audience" *Journal of Phenomenological Psychology*, 33:1

Halling, S. (2008) *Intimacy, Transcendence and Psychology*. Palgrave Macmillan

Hart, R (1997) *Children's Participation: The Theory And Practice Of Involving Young Citizens In Community Development And Environmental Care* UNICEF

Heidegger, M (2013) *Vara och tid*. Göteborg: Diadalos

Hill, M (2006) "Children's voices on ways of having a voice: Children and young people's perspectives on methods used in research and consultation" *Childhood* 13 (1): 69-89.

Husserl, E. (2004) *Idéer – till en ren fenomenologi och fenomenologisk filosofi*. Riga: Preses Nams

Höjer, I & Röbbäck, K (2007) *Barn i kläm – hur uppmärksammas barn i mål om verkställighet av umgänge*. Allmänna barnhuset skriftserie 2007:1

Jacobsson, K. (2008) "Den svårfångade kvaliteten" I: Sjöberg, K & Wästerfors, D (red) *Uppdrag: Forskning*. Malmö: Liber

James, A (2013) *Socialising Children*. New York: Palgrave Macmillan

Källström Cater, Å (2008) "Barns beskrivningar och tolkningar av pappas våld" I: Eriksson, Källström Cater & Dahlkind-Öhman (red) *Barns röster om våld* red.. Malmö: Gleerups

Källström Cater, Å & Överlien, C (2008) "Etiska dilemman i tolkande forskning med barn utsatta för våld" I: Eriksson, M., Näsman, E., Dahlberg, G & Källström Cater, Å. (red) *Barn och våld. Om tolkande forskning om barn som upplever våld*. Malmö: Gleerups förlag.

Mattsson, T (2008) "Rättighetssubjekt och omsorgsobjekt – hand i hand eller stick i stäv?" *Retfærd*. Årgång 31 (2/121): 58-80.

- Mayall, B (2011) "Generational Relations at Family Level" I: Qvortrup, J., Corsaro W A., & Honig, M-S (red) *The Palgrave Handbook of Childhood Studies* New York: PalgraveMacmillian
- Mead, G. H. (1995) *Medvetandet, jaget och samhället*. Lund: Argos
- Merleau-Ponty, M. (2010) *Child Psychology and Pedagogy*. Evanston: Northwestern University
- Näsman, E , Källström Cater, Å & Eriksson, M (2008) "Perspektiv på barns röster om våld" I: Eriksson, Källström Cater & Dahlkild-Öhman (red) *Barns röster om våld*. Malmö: Gleerups
- Prout, A & James, A (1997) "A New Paradigm for the Sociology of Childhood" I: Prout, A. & James, A (red) *Constructing and Reconstructing Childhood*. London: RoutledgeFalmer
- Rasmusson, B (2006) *Barnperspektivet i den sociala barnvården. Forsknings- och utvecklingsarbete inom ramen för projekt kunskapsbaserad socialtjänst*. Lund: Socialhögskolan
- Rasmusson, B, (2011) "barnperspektivet och barns delaktighet" I Andersson, Bangura Arvidsson, Mattsson, Ponnert och Rasmusson (red) *Social barnvård – några utmaningar. Glimtar från forskning ur olika perspektiv. Meddelande från Socialhögskolan 2011:6*. Lunds universitet
- Rejmer, A. (2003) *Vårdnadstvister*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet
- Rejmer, A. & Singer, A. (2003) "Vårdnadstvister och barnets bästa. Alternativa modeller för konfliktlösning på familjerättens område" *Retfærd* 2003 s 63-72
- Rejmer, A. (2013) Power point, Hämtad 2015-01-06 http://www.allmannabarnhuset.se/wp-content/uploads/2014/03/Annika_Rejmer_131107.pdf
- Robinson, P & Englander, M (2008) "Appliceringen av den deskriptiva fenomenologiska humanvetenskapliga metoden" *Vård i Norden*. Nr 4/2008: 49-51
- Ryrstedt, E (2005/2006) "Barnets rätt att komma till tals i frågor om vårdnad, boende och umgänge" *Juridisk Tidskrift* nr 2005/2006: 303-348
- Röbäck, K (2008) "Barns vilja i verkställighet av umgängestvister" I: *Barns röster om våld* red. Eriksson, Källström Cater & Dahlkind-Öhman. Malmö: Gleerups
- Sadowski, C. & McIntosh, J. E. (2015a) On laughter and loss: Children's views of shared time, parenting and security post-separation *Childhood* 01: 1-18
- Sadowski, C. & McIntosh, J. E (2015b) "A Phenomenological Analysis of the Experience of Security and Contentment for Latency Aged Children in Shared-time Parenting Arrangements" *Journal of Phenomenological Psychology*, Volume 46 (1): 69-104
- Shier, H (2001) "Pathways to Participation: Openings, Opportunities and Obligations. A New Model for Enhancing Children's Participation in Decision-making, in line with Article 12.1 of the United Nations Convention on the Rights of the Child". *Children & Society* Vol 15: 107-117.

- Simms, E.M. (2008) *The child in the world: Embodiment, time, and language in early childhood*. Detroit: Wayne State University Press.
- Singer, A (2012) *Barnets bästa. Om barns rättsliga ställning i familj och samhälle*. Vällingby: Norstedts juridik
- Singer, A (2014) "Gemensam vårdnad för alla föräldrar - Barnets bästa eller social ingenjörskonst? *Svensk juristtidning* s 348-356
- Sjöberg, K (2008) "Forskaren och fältet" I: Sjöberg, K & Wästerfors, D (red) *Uppdrag: Forskning*. Malmö: Liber
- Socialstyrelsen (2011) *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister. Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*. Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialstyrelsen (2012a) *Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*. Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialstyrelsen (2012b) *Dokumentation av barns bästa inom socialtjänsten*. Hämtad 2015-11-7 <http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/19653/2014-12-40.pdf>
- Socialstyrelsen (2014) *Barns delaktighet i utredningar om vårdnad, boende och umgänge*. Artikelnummer 2014-12-40. Publicerad www.socialstyrelsen.se, december 2014. Hämtad 2015-02-09
- Socialstyrelsen (2015a) *Familjerätt 2014. Sveriges officiella statistik*. Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialstyrelsen (2015b) *Bedöma barns mognad för delaktighet. Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt tandvården*. Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialtjänstlagen (2001: 453) Hämtad den 2015-12-10 från http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Socialtjanstlag-2001453_sfs-2001-453/
- Sokolowski, R (2000) *Introduction to Phenomenology*. New York: Cambridge University
- SOU 1994: 139 *Ny socialtjänstlag. Sammanfattning och lagförslag*. Stockholm: Socialtjänstkommittén
- SOU 2000:77 *Omhändertagen – Samhällets ansvar för utsatta barn och unga. Betänkande från LVU-utredningen*. Stockholm: Socialdepartementet.
- SOU 2001:72 *Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda*. Slutbetänkande från kommittén mot barnmisshandel Stockholm: Socialdepartementet.
- SOU 2005: 43 *Vårdnad-Boende-Umgående. Barnets bästa, föräldrars ansvar*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Stern, D, N. (2000) *Spädbarnets interpersonella värld*. Falköping: Natur och kultur
- Sundhall, J (2008) "Tystade barn? Om barns röster i utredningstexter" I: Eriksson, Källström Cater & Dahlkind-Öhman (red) *Barns röster om våld* red.. Malmö: Gleerups.

Sundhall, J. (2012). *Kan barn tala? En genusvetenskaplig undersökning av ålder i familjerättsliga utredningstexter*. Doktorsavhandling Göteborgs universitet hämtad 2015-11-10 https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/29026/1/gupea_2077_29026_1.pdf

Svenaesus, F (2003) *Sjukdomens mening*. Stockholm: Natur och kultur

Vetenskapsrådet (2011) *God forskningsed*. Hämtad 2015-11-23
<https://publikationer.vr.se/produkt/god-forskningsed/>

Welsh, T. (2013) *The Child as Natural Phenomenologist*. Evanston: Northwestern University

Wyness, M. (2012) Children's participation and intergenerational dialogue: Bringing adults back into the analysis *Childhood* 2012 17 okt
<http://www.kingscollege.net/pomfret/4411/readings/Wyness.pdf> hämtad 2015-05-27

Zahavi, D. (2001) Beyond Empathy: Phenomenological Approaches to Intersubjectivity *Journal of Consciousness Studies* 8: 151-167

Zahavi, D (2009) 'Is the Self a Social Construct?' *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy*. Vol 52 (6):551-573

Zahavi, D. (2010). "Empathy, embodiment and interpersonal understanding: From Lipps to Schutz" *Inquiry* 53 (3): 285-306.

Zahavi, D. & RoCHAT, P (2015) "Empathy ≠ sharing: Perspectives from phenomenology and developmental psychology" *Consciousness and Cognition* 36: 543-553

Övreeide, H. (2010) *Samtal med barn. Metodiska samtal med barn i svåra livssituationer*. Lund: Studentlitteratur.

Bilaga 1

Datum
2015-09-14

Förfrågan om medverkan i masteruppsats med ämnet barns delaktighet i vårdnads-, boende och umgängesutredningar

Jag skriver en masteruppsats i Socialt arbete vid Socialhögskolan, Lunds universitet som utgår från fenomenologisk metod med syfte att få en djupare, mer detaljerad, förståelse för meningen med barns delaktighet i vårdnads-, boende- och umgängesfrågor. Detta i förhållande till barnets vilja, behov, rättigheter samt det skydd barn kan behöva för att inte lida men.

Jag söker fem intervjupersoner som intresserar sig för och är mån om barns delaktighet i VBU-utredningar. Jag vill att intervjupersonen vid intervjutillfället ska utgå från ett exempel då den har upplevt att barnet varit delaktigt på ett sådant sätt att intervjupersonen har varit nöjd med sitt arbete rent utredningsmässigt och att den samtidigt tillvaratagit barnets intressen och beaktat barnets vilja, oavsett om förslag till beslut gått i linje med eller emot barnets vilja, på ett sätt som intervjupersonen är nöjd med.

Att tacka ja till medverkan innebär att tacka ja till en intervju om ca 1-1,5 h som spelas in på diktafon. Intervjun transkriberas sedan och analyseras. Eftersom det är fenomenologisk deskriptiv metod som används så är det meningsinnehållet eftersöks och analyseras. Uppföljande samtal kan komma att ske om det är något jag önskar ha ett förtydligande om.

Medverkan är frivilligt och kan när som helst avbrytas. Anonymitet ges till den medverkande men grunduppgifter avseende tex etnicitet, kön, ungefärlig ålder, utbildning m.m. kan behöva presenteras. Detta kommer dock tydliggöras vid intervjutillfället och uppgifterna kommer ej kopplas till hemmahörande kommun/arbetsplats. Jag följer principerna i God forskningsed som utgetts av Vetenskapsrådet (2011).

För ytterligare information kontakta Angelica Wågby, [REDACTED]

Tack på förhand!

Angelica Wågby